PROJEKTAS

LIETUVOS TSR VIDURINĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS KONCEPCIJA

Šiandien globaliniu mastu kelia nerimą gamtos ir kultūros ekologijos problemos. Didėja grėsmė žmogui, žmoniškumui ir žemei. Žmogus vis labiau pasimeta sudėtingame pasaulyje. Technikos ir informacijos srautas darosi jam nebepavaldus. Žmogus praranda savo dvasinį autonomiškumą bei autentiškumą. Švietimo reformų klausimas ypač aktualus. Čia ryškėja dvi pagrindinės tendencijos: stiprinti humaniškumą ir mažinti dezintegracinius reiškinius pačiame žmoguje bei pasaulyje.

Mūsų šalyje 1984 m. bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų reformos kryptys neatitiko nei bendrųjų pasaulinių kaitos tendencijų, nei pribrendusių TSRS tautų ekonominių bei kultūrinių poreikių. 1985 m. TSKP CK balandžio plenumas paskelbė revoliucinio persitvarkymo būtinybę, iškeldamas žmogų, demokratiją ir tiesą, — tai humaniškumo komponentai, tai kelias į socializmo atgaivinimą. Persitvarkymo procese dėmesys sutelktas į ekonominę problematiką, kurios sprendimų ieškoma per respublikų bei sričių ekonominį savarankiškumą. Jam įgyvendinti reikia atitinkamos kultūrinės savimonės bei lygio žmogaus, kuris gebėtų pats atsinaujinti ir atnaujinti visuomenę. Žmogaus ugdymas — švietimo sistemos uždavinys. Taigi būtinas visos švietimo sistemos pertvarkymas.

Lietuvių tauta vieningai siekia suverenumo. Sudarytas ekonominio savarankiškumo projektas. Neatsiejamas yra švietimo pertvarkymas, juridiškai įteisintas, optimalus, respublikos interesus atitinkantis jo savarankiškas funkcionavimas.

DABARTINĖS MOKYKLOS SPRAGOS. Laimėjimų turime nemažai: beveik patenkinamas formalus mokytojų išsilavinimo cenzas, nemažas baigiančiųjų aukštąsias mokyklas skaičius, gausėja mokslinių darbuotojų ir t. t., tačiau gilumininiai švietimo sistemos procesai ir rezultatai kelia didelį susirūpinimą. Pati sistema perdėm centralizuota, dehumanizuota, nedemokratiška. Ji nekuria tvirtų dorovės pagrindų; vyrauja verbaliniai ir autoritariniai ugdymo metodai; besiformuojančios individualybės niveliuojamos ir standartizuojamos. Auklėjimo pagrindu tapo konformizmas: individo adaptacija prie apriorinio visuomenės modelio. Alternatyvinės minties stoka mokymo procese ir siauras dalykinis susiskaidymas neskatina mąstymo, todėl įsigalėjęs intelektinis vangumas ir minties blankumas. Realybės nepaisymas, jos tam tikras apriorinis vertinimas lėmė kultūrinį bei pilietinį abejingumą, stabdantį natūralų žmogaus, visuomenės, mokyklos atsinaujinimo, kūrybiškumo poreikį.

Švietimo sistemai trūksta aiškaus suvokimo, koks yra jos statusas bei vaidmuo ir koks jis turi būti konkrečioje, t. y. tautinėje kultūroje. Tas lemia jos darbo kryptis ir pobūdį. Pati mokykla nėra vientisa kultūros požiūriu, santykis su gimtąja kultūra daugiau stichiškas, mažai sąmoningas; nacionalinės kultūros sritimi klaidingai laikomi tik lituanistiniai dalykai, o visi kiti jai nepriskiriami. Nekuriamas savosios kultūros visumos vaizdas, o jaunoji karta nesusipažįsta su jos procesais ir vertybių įvairove; mažai tepadedama formuotis jaunimo nacionalinei savimonei. Menkas kultūros kaip sudėtingo, sudarančio tam tikrą struktūrą veiksnio paisymas pedagoginiame procese neigiamai atsiliepia jaunosios kartos ugdymui ir jo rezultatams.

Šiandien konstatuojami kai kurie mūsų kultūros raidos sutrikimai: išblėsęs istoriškumas, fasadiškumas, standartiškumas, empirizmas, vartotojiškumo stiprėjimas, kultūrinis izoliuotumas, besireiškiantis vienpusiška kultūros ėmyba, o ne partnerišku bendravimu ir kt. Dalis atsakomybės tenka ir mokyklai — švietimo sistemoje turi iš esmės keistis požiūris į kultūros ir žmogaus sąveiką pedagoginiu, kultūriniu ir pilietiniu atžvilgiu. Istorijoje tą reikšmingą klausimą sprendė kultūrinės pedagogikos kryptis, kurios atstovų turi ir Lietuvos pedagogikos istorija. Jos įnašu bei patirtimi galima iš dalies pasinaudoti. Šiandien nemaža teorinių minčių šia linkme teikia pedagogikai, kad ir netiesiogiai, lietuvių tarybinių filosofų bei kultūrologų veikalai (B. Genzelis, B. Kuzmickas, R. Ozolas, K. Stoškus, A. Šliogeris, V. Žemaitis ir kiti).

ŠVIETIMO SISTEMOS PAGRINDAI. Švietimas — organiška kurios nors konkrečios kultūros dalis. Jį sąlygoja kultūra, kurioje jis veikia, tačiau ir pati švietimo sistema yra vienas iš kultūrą formuojančių veiksnių. Tai sąveikaujantys komponentai. Todėl švietimo sistemos pamatas yra konkreti, t. y. kuri nors tautinė kultūra. Čia būtinas griežtas realizmas. Mokykla dirba dabartyje, bet jos rezultatai nukreipti ir į ateitį. Mokyklos darbas turi būti grindžiamas nuodugnia kultūros (dvasinės ir materialinės) padėties analize ir realiomis jos raidos prognozėmis. Tik tada bus pakankama tikimybė, jog dirbama tikslingai **kultūros kaip savaiminės vertybės naudai.**

Antrasis švietimo sistemos komponentas — ir subjektas, ir objektas — yra žmogus. Kiekvienas **žmogus yra savaiminė, autonominė vertybė,** turinti savo pareigas socialistinei valstybei, tautai, sau pačiam, todėl negali būti sraigtelis kieno nors rankose. Jis yra subjektas, laisvanoriškai, be prievartos pasirenkantis savo vietą visuomenėje — tai jo teisė.

Žmogus bręsta per kultūrą. Ji yra jo gyvenimo būdas. Žmogus yra jos tęsėjas ir kūrėjas, tačiau gali būti ir jos griovėjas. Tik gilus vertybinis, iš esmės pagrįstas dorove, santykis su kultūra gali apsaugoti nuo antrojo atvejo.

Kultūra yra tarsi antroji žmogaus prigimtis. Ji veikia žmogų nuo pat gimimo dienos trim pagrindiniais atžvilgiais: a) tai **postūmis,** dvasinis dirgiklis vystymuisi, b) tai **turinys ir forma,** pavidalas gaunamai dvasinei ir empirinei patirčiai priimti ir įsisavinti, c) tai augančio ir suaugusio žmogaus **raiška,** jo veiklos laukas. Kaip prigimties nepaisymas skaudžiai atsiliepia psichofizinei žmogaus brandai, taip kultūros kaip struktūros nepaisymas ilgainiui neigiamai atsiliepia atskiro individo ir pačios tautos dvasinei brandai. **Ši individo ir jo gimtosios kultūros sąveika ir sudaro nacionalinės mokyklos pagrindą.**

Kiekviena **gimtoji kultūra yra žmogui jo dvasinio tęstinumo laidas.** Tai žmogaus pastovumo, pusiausvyros ir drauge saugumo pojūčio garantas, kas būtina normaliai biopsichinei individo raidai.

Tuo būdu ugdomas ir **asmens identiteto su gimtąja kultūra pojūtis,** nes jos palikimas įauginamas į vienalytį naujo laiko kultūros kontekstą. Kiekviename tautos naryje turi būti ugdomas **veiklus bei atsparus gaunamos informacijos integravimo bei įsisavinimo mechanizmas,** kuris padeda tą identitetą su tauta pajusti ir kartu teikia galimybę asmens pasaulėvaizdžio vientisumui susidaryti.

Žmogus yra kultūros produktas, tačiau ir kultūrą kuriantysis veiksnys, per kultūrą save išreiškiantis subjektas. Juo tautinės kultūros individualumas ir kartu dvasinis turtingumas aukštesnis, juo palankesnės gali būti sudarytos sąlygos tautos nariui-individui pilnutinai prasiskleisti. Žmogus ir kultūra mąstomi kaip dvi integruotos visybės, turinčios savaiminę vertę, viena nuo kitos priklausomos. Abiejų savimonės gilumas ir visapusiškumas rodo jų išsivystymo lygmenį. **Kiekvienos tautos švietimo sistemai istoriškai skirta padėti žmogui ir tautai integruotis, jų savimonei gilėti ir taip kurti prielaidas pažangai ir tobulėjimui. Tai kartu ir pagrindas išsaugoti jų egzistencijai.**

ŠVIETIMO SISTEMOS NACIONALUMAS IR INTERNACIONALUMAS. Mokykla, kuri nori atlikti savo paskirtį, tegali būti (nacionalinė) tautinė: visi dalykai dėstomi gimtąja kalba ir pagrįsti tautine kultūra, susieti su jos problematika, ugdantys šiltą jausminį santykį su tos kultūros vertybėmis ir tikrą sielvartą dėl esamų jos trūkumų. Tai anaiptol neturi vesti į tautinį uždarumą ir izoliuotumą, juo labiau į negatyvų santykį su kitomis kultūromis ir jų atstovais. Priešingai, orientavimasis į universalines vertybes, į partnerišką bendravimą su įvairiomis kultūromis ir jų atstovais, pagrįstai gilinant nacionalinį orumą bei savigarbą, teikia tam nacionalumui vertybės statusą.

Kultūros procesas, uždaras savo formose bei turinyje, išsigimsta. **Kultūros izoliuotumas grėsmingas sustabarėjimu, stagnacija.** Tas neigiamai atsiliepia pačiai kultūrai. **Tautinė mokykla yra atdara kitoms kultūroms.** Ugdymo procese pirmame etape keliamas uždavinys a) padėti tvirtus gimtosios kultūros pamatus, b) sudaryti atsparų ir kartu lankstų nacionalinių vertybių vidinį įsisavinimo lauką, c) suformuoti bendriausią savosios kultūros visumos nuovoką. Antrajame ugdymo etape tinkamu brandos momentu vis daugiau įjungiama informacijos apie kitas kultūras, jų pasaulio suvokimo būdus, jų kitoniškumą ir panašumą. Šitoks **internacionalinis ugdymas** veda ne į pasyvų informacijos priėmimą, o aktyvų lyginimą, savosios kultūros apmąstymą — kultūrinę savimonę, kad būtų pažadintas ryžtas savo namus gerinti, gražinti, tiesiog toliau kurti, pratęsiant tai, ką esi radęs.

Nacionalinės švietimo sistemos uždavinys yra pribrandinti bent didelę savo ugdytinių dalį ligi tokio asmens savimonės laipsnio, kad jis sugebėtų reikšti tautos kultūros savimonę, reflektuoti apie savo kultūros padėtį ir jos vystymosi kelius, derinti su kitų tautų interesais, įnešti savo unikalių vertybių indėlį į bendrą žmonijos aruodą.

Kiekviena tautinė mažuma Respublikoje naudojasi teise į savo nacionalinę mokyklą, pagrįstą savo etnosu. Sudarant mokyklos sruktūrą, numatomi būdai susipažinti su Respublikos pagrindinės tautos kalba ir kultūra.

VIDURINĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS UŽDAVINIAI. **Pagrindinis bendrojo lavinimo mokyklos uždavinys — atsigręžti į žmogų kaip į absoliučią vertybę:**

1) **Puoselėti jo fizinę ir psichinę prigimtį, sudaryti sąlygas atsiskleisti jo individualybei; pažadinti siekimą per saviauklą ir savikūrą tapti asmenybe.**

2) **Padėti tvirtus žmogaus dorovės pagrindus;** puoselėti sąžiningumą, gailestingumą, kūrybiškumą, nukreiptą į tiesą, gėrį, grožį, tvirtinti geros valios veiklą, siekiančią laisvės, taikos, darnos, pagarbos ir šviesos.

3) **Ugdant žmogaus intelektą, emocijas, valią, brandinti jo nuostatą, kad jis yra gimtosios kultūros darinys ir kartu tęsėjas bei kūrėjas, atsakingas už jos raidą.**

4) **Ugdyti žmogaus pilietiškumą,** t. y. savo kaip asmens pareigų bei teisių visuomenėje bei valstybėje sampratą ir **nuostatą įsijungti į konstruktyvią savo krašto kultūrinę, visuomeninę bei politinę veiklą, vadovaujantis aukščiausio žmoniškumo kriterijais.**

Šių uždavinių siekiant: nuosekliai sieti intelekto, emocijų ir valios sritis; dėmesį telkti į teikiamų žinių **struktūringumą, integralumą ir kartu gyvenimiškumą** (t. y. visada turimas prieš akis realus vaikas ir reali, t. y. gimtoji jo kultūra); suteikti augančiam žmogui pagrindus, kad jis susivoktų asmenybės formavimosi procesuose, turėtų bendriausią gimtosios kultūros, vertybių, visumos ir jos pagrindinių raidos krypčų vaizdą, kad jame būtų susiformavusios nuostatos pagal realias savo išgales įsijungti į konstruktyvų darbą, ugdyti kiekviename individe savo kompetencijos veikti kurioje nors kultūros ar gamybos srityje nuovoką; žadinti pasiryžimą šalinti reikiamos kompetencijos trūkumus.

Pertvarkomos bendrojo lavinimo mokyklos uždaviniai diktuoja šiuos pagrindinius persitvarkymo krypties principus, kuriais turi būti grindžiamas darbas: tai **mokyklos mokymo-auklėjimo turinio bei metodų paslankumas, diferencijavimo-integravimo dialektiškas taikymas, humanizavimas ir demokratizavimas.**

PEDAGOGINĖS SISTEMOS PASTOVUMAS IR PASLANKUMAS. Švietimo visuotinumas ir vieningumas kelia švietimo dirbtinumo ir sustabarėjimo pavojų. Visuotinis ir vieningas švietimas neturėtų apsibrėžti mechaninėmis, bedvasinėmis formomis, jis turi būti gyvas, dinamiškas ir paslankus.

Švietimo **organizacijos** paslankumas pirmiausia reiškiasi nuolatiniu formų atsinaujinimu pagal laiko dvasią, naujus pedagogikos bei psichologijos laimėjimus ir socialinius bei kultūrinius poreikius. Tai liečia ir metodų įvairovę.

Mokymo-auklėjimo turinys sudaromas taip, kad be didelių reformų jis galėtų kisti. Programų struktūra parenkama tokia, kad iš karto jose numatomas ne tik reikalavimų minimumas bei maksimumas, bet ir tam tikra laisva erdvė mokytojo ir mokinio iniciatyvai.

Mokyklos ar rajono švietimo vadovybė gali spręsti, kas tikslinga papildyti ar pakeisti programose, neliečiant branduolio. Tai gali būti susiję su specifiškais tos vietovės ekonominiais bei kultūriniais poreikiais.

Itin svarbu ugdyti paties moksleivio nuostatą lanksčiai ir kūrybiškai mąstyti ir veikti. Jis turi būti viduje pasiruošęs, kad gyvenimas sparčiai keičiasi. Tačiau žmogui ir tautai, jei jie eis konformizmo keliu, skubės paskui kiekvieną naujovę, gresia savęs praradimas. Iš bendrojo lavinimo mokyklos jaunuolis turi išsinešti suformuotą nuovoką, kas žmoguje ir tautoje esminga, pastovu, kas ir kiek gali keistis. Paslankumą nuo konformizmo skiria doroviniai kriterijai.

Labai svarbu yra ugdyti gebėjimą stebėti ir analizuoti vykstančius kitimus, t. y. procesų esmę ir kryptį, savarankiškai papildyti reikiamų žinių, įgūdžių, sutelkti valią. Pagrindinė mokykla ligi galo šio gebėjimo išugdyti nepajėgi, nes moksleiviai dar nepakankamai subrendę. Jos pareiga padėti tvirtus tos nuostatos pagrindus, o tolimesnį darbą turi pasiimti aukštesnioji vidurinės mokyklos pakopa ir profesinės mokyklos bei technikumai. Vadinasi, įdiegti poreikį **permanentiškai mokytis, gebėti stebėti kultūros procesus bei kryptis ir turėti suformuotą nuostatą eiti ne konformizmo, o tiesos ir pažangos keliu.**

DIFERENCIJAVIMO-INTEGRAVIMO PRINCIPAS. Naujoji sistema pabrėžtinai orientuoja į asmenybės ir kultūros struktūros visuminę sampratą. Ir tų dviejų komponentų sąveika grindžia visą švietimo veiklą. Todėl pedagoginiame procese žymiai plačiau ir giliau nei ligi šiol taikytina diferencijavimo-integravimo dialektika.

Ugdyme svarbu integruoti vaiko spontanišką vystymąsi su socialiniais bei kultūriniais poveikiais. Asmenybės formavimosi lygmenyje sudaryti sąlygas bei situacijas, kad galėtų vykti vidinė žmogaus diferenciacija, prasiskleidžianti individualybe ir kartu pažadinamas jau aukštesnio integravimosi poreikis tampant asmenybe.

Kultūros aspektu šiuo principu grindžiamas didaktinis procesas: mokymo turinio struktūra (dalykų nomenklatūra, dalykų blokai, integruojamosios ašys, apibendrinamieji kursai); metodų įvairovė, vedanti vaiką pirmame ugdymo etape per sinkretiškumą, globališkumą, toliau per analitinį požiūrį, pagaliau vėl per sintezę prie žmogaus ir kultūros savimonės.

Kiti du principai keliami persitvarkančiai mokyklai — tai viso švietimo HUMANIZAVIMAS ir DEMOKRATIZAVIMAS.

HUMANIZAVIMAS. Humanizavimas suprantamas visų pirma kaip žmoniškumo principas, t. y. etinė nuostata kiekvienoje teorinėje ar praktinėje situacijoje. Tai kiekvieno veiksmo ar reiškinio žmogiškasis matas. Persitvarkymas šį principą kelia kaip vieną iš švietimo sistemos pagrindų. Mūsų koncepcijoje jis dedamas pirmojoje vietoje kaip pagrindų pagrindas. Žmogus visų pirma turi išaugti Žmogumi, o paskui eina visos kitos jo savybės ir privalumai.

Visa švietimo sistema nuo pat apačios ligi pat viršaus — vertikaliai, kaip lygiai per visus švietimo bei ugdymo tipus bei institucijas — horizontaliai — turi būti persunkta humanizmo dvasia.

Humanizmas turi pereiti įvairiais lygmenimis, biologiniu, psichologiniu, mokymo turinio, mokymo proceso, viso jauno bręstančio žmogaus gaunamo kultūros konteksto atžvilgiais.

Vaikas, augantis žmogus, nėra tik auklėjimo ir mokymo objektas, jis visą laiką yra ir subjektas, kuris gyvena ir elgiasi pagal savo prigimtį. Jam turi būti sudaryta natūrali, sveika, šviesi aplinka, kurioje nebūtų pažeidžiama jo biologinė bei psichologinė prigimtis.

Šeima yra lemiamas žmogaus asmenybės formavimo veiksnys. Tai viena iš svarbiausių žmogaus ugdymo sąlygų. Turi būti atstatytas šeimos statusas ir pagarba jai visuomenėje. Niekas neturi teisės griauti vaiko pagarbos tėvams, kokių jie bebūtų įsitikinimų. Šeimoje turi būti padėti vaiko sveikatos, doroviniai bei kultūriniai pamatai. Tai jos tiesioginės pareigos. Atitinkamai tautos švietimo sistemoje turi būti numatytas būsimų motinų ir tėvų rengimas toms pareigoms atlikti. Pagrindinę dalį sudarytų humanizuotas visas bendrasis lavinimas. Šalia to turėtų būti liaudies universitetų, spaudos, „Motinos ir vaiko" instituto sistemingas, pergalvotas jaunų tėvų švietimas, kuris teiktų tėvams higienos, medicinos, psichologijos, etikos, pedagogikos, gimtosios kultūros, ypač estetinės srities, žinių, kad tėvai galėtų reikiamai atlikti savo pareigas. Per visą vaiko mokymosi laiką turėtų būti palaikomi šilti, partneriški, pagarbūs santykiai tarp šeimos ir visų laipsnių švietimo institucijų. Iš pagrindinės bendrojo lavinimo mokyklos mokinys turėtų išsinešti apytikriai susiformavusią šeimos kaip tautos fizinio ir dvasinio gyvenimo tęsėjos sampratą ir atitinkamai išugdytą atsakomybės jausmą šeimai.

Humanizavimo prašosi ligi šiol vyraujantis švietimo institucijose, ypač mokykloje, formalus požiūris į vaiko psichofizinį vystymąsi. Nuolatinis vaiko **fizinis ir psichinis perkrovimas neigiamai veikia visą vaiko raidą, atsiliepia jo sveikatai.** Ne deklaratyvus, o realus vaiko individualus pažinimas, jo fizinių bei psichinių jėgų vertinimas, santykio, metodų diferencijavimas turi būti naujoje mokykloje nepažeidžiama taisyklė. Kad ji būtų reali, reikia kurti ir realias sąlygas: **tinkamai ruošti tam mokytojus, mažinti klasėje vaikų skaičių, atitinkamai pertvarkyti programas, jas sudaryti diferencijuotas, rasti būdų mokykloje individualiam darbui su mokiniu.**

Humanizavimas — tai ir **mokyklos klimato pertvarkymas.** Mokykla turi būti antrieji vaiko namai, kuriuose jis jaustųsi saugus, globojamas, turįs savo pastovią buvimo vietą, o ne varinėjamas iš patalpos į patalpą. Reikia grąžinti vaikams pastovias klases, kurias jie kaip šeimininkai puoštų, prižiūrėtų, galėtų jose **būti,** o ne svečiuotis. Reikalingi tik labai gerai įrengti kabinetai kai kurioms mokymo disciplinoms.

Humanizavimui priklauso ir siekimas **mažinti mokinių skaičių mokyklose,** kad nebūtų neišvengiamo susvetimėjimo ir tarp mokinių, ir tarp mokytojų bei mokinių.

Reikia **atsisakyti „pakeleivių" ugdymo.** Šiandieniniai vaikų namai bei mokyklos-internatai išleidžia daugiausia „pakeleivius", vadinasi, nepilnaverčius žmones, kuriems sunku pritapti prie visuomenės, pasijusti šeimininkais.

Mokyklos posūkis nuo akcento žinioms į emocijų bei valios lygiagretų ugdymą — dar vienas jos humanizavimo aspektas. **Asmenybės integralinis suvokimas šalia integruoto kultūros vaizdo, kurį siektų duoti mokykla, atveria daug auklėjimo galimybių ir maža ligi šiol liestų žmogaus gyvenimo sričių.** Iškyla reikalas visą ugdymo procesą veiklinti, kad intelektas, emocijos, valia lavėtų ir tvirtėtų per paties augančio žmogaus veikimą, patyrimą. Humanizavimas implikuoja būtinumą tą veiklą ligi maksimumo įdvasinti, įprasminti. **Intelektinė veikla dėl savo prigimties jau pati yra dvasinė veikla. Tačiau jos dehumanizavimas vyksta slopinant jos kūrybinį pobūdį, neteikiant mąstymui alternatyviškumo, lenkiant vaiką į stereotipų — klišių štampavimą.** Naujoji mokyklos linkmė turėtų eiti priešingu keliu.

Humanizavimo principas giliai turi persunkti visą darbinį ugdymą. Bendrojo lavinimo bazinė mokykla todėl ir atsisakė profesinio parengimo, kad vaiko darbinė veikla, ligi jis subręsta, turi būti maksimaliai kūrybiška, įdvasinta, ugdanti asmenybę. Profesinis orientavimas šituo amžiaus laikotarpiu, sudarydamas dalį darbinio auklėjimo bei mokymo, nukreiptas į savęs pažinimą, savęs vertinimą konkrečios kultūros kontekste. Bet kuris prievartos šešėlis čia neleistinas.

Antroji darbinio ugdymo pakopa — tai diferencijuotos vidurinės mokyklos paskutinės dvi klasės ir **visas profesinių mokyklų tinklas. Pastarųjų humanizavimas visais lygiais** turi būti rengiamas kartu su bendrojo lavinimo mokyklos reformos projektu.

Svarbi humanizavimo priemonė — **humanitarinių dalykų stiprinimas.** Jis gali būti atliekamas valandų skaičiaus didinimu, mažinant tiksliuosius mokslus. Šis kelias gali būti pavojingas reikiamam gamybos ir ekonomikos lygiui pasiekti ir išlaikyti.

Antrasis kelias — sudaryti sąlygas formuotis vertybinėms orientacijoms bei nuostatoms **visų dalykų kursuose.** Apgalvojus humanitarinių ir tiksliųjų bei gamtos mokslų pusiausvyrą kiekvienam mokyklos tipui, būtina sudaryti **etninių pagrindų sistemą,** kuri būtų integruota visame ugdymo turinyje.

Iš papildomų humanitarinių dalykų, kurie būtini, kad humanistinė ugdymo kryptis būtų gyva, reikėtų **etikos kurso** dvyliktais mokslo metais per visus mokyklų tipus, **psichologijos ir kultūros istorijos su kultūros teorijos pradmenimis.**

DEMOKRATIZAVIMAS. DEMOKRATIZAVIMAS YRA BŪTINA PERSITVARKYMO IR SOCIALIZMO KŪRIMO SĄLYGA IR NORMA. Tai humanizavimo principo sudėtinė dalis. Humaniškumas ir demokratiškumas — pagrindiniai demokratinės socialistinės tautos švietimo sistemos bruožai.

Mokyklų sistema yra vieninga, atvira visiems piliečiams be jokių socialinių, tautinių, pasaulėžiūrinių ar religinių skirtumų. Šiuo metu taikoma priverstinė atranka į vidurinės mokyklos aukštesniąsias klases turi būti panaikinta, paliekant kiekvienam moksleiviui laisvai apsispręsti, kur mokytis.

Konkursinių egzaminų taikymas atrenkant į aukštąsias perspektyvoje taip pat turi būti pakeistas, ieškant būdų, kaip atrinkti gabiuosius, nes egzaminai tos funkcijos gerai neatlieka. Visi mokyklos laipsniai turėtų demokratiškai būti pasiekiami visiems, o diplomai gaunami tik pasiekus atitinkamą išsimokslinimo ir kultūringumo lygį.

Demokratizuojant švietimo sistemą, būtina sudaryti įmanomai kiekvienam vienodą mokymosi startą. **Šeimos kultūros lygis neturėtų lemti vaiko išsimokslinimo galimybių.** Turi būti sudaromos išlyginamosios klasės, papildomi kursai atsiliekantiems dėl blogesnių kultūrinių sąlygų vaikams. Darbas organizuojamas jau darželiuose, o ypač pradinėje mokykloje. Jis neturi nutrūkti per visą bazinę mokyklą, kad nebūtų prarastas nė vienas gabus žmogus, nepažeista nė viena besiformuojanti asmenybė.

Laisva asmenybė laisvoje visuomenėje — tai idealybė, o realybėje apribojimus lemia daugybė veiksnių. Tačiau atsisakoma nuo visiško asmens pajungimo valstybės interesams, nuo valstybinių institucijų prievartos ir diktato.

Mokyklos padėtis visuomenėje turi iš esmės keistis: ji neturi būti laikoma ir pati jaustis valstybės sraigtelis, kuris vykdo instrukcijas bei įsakymus. **Mokykla turi turėti tam tikrą autonomiškumą valdyme, mokyme ir santykiuose su visuomene.** Tai turi būti aptarta mokyklų nuostatuose. Turi plėstis mokyklos kaip savarankiško kultūros židinio vaidmuo, nediktuojant jam veikimo formų, o leidžiant joms natūraliai susiklostyti pagal situaciją, mokytojų bei mokinių iniciatyva bei visuomeninius poreikius. Santykiuose su aplinkos gyvenimu turi kuo plačiausiai atsiskleisti mokinių ir mokytojų asmenybės.

Norint atverti mokyklos duris demokratijai, turi keistis jos vidaus atmosfera, mokytojo-mokinio, mokytojo-administracijos ir mokinio-mokinio santykiai. Reikia vengti antagonistinių tarpasmeninių santykių (lenktyniavimas, konkurencija ir kt.). Keltinos **globos, pagarbos, tolerancijos kito asmeniui ir mintims nuostatos; skatinamas pliuralizmas, vengiama unifikavimo ir šablono. Kartu ugdytinas gebėjimas suteikti individualią iniciatyvą bendrai visuomeninei užduočiai bei veiklai.**

Pagrindinis demokratijos bruožas — rasti optimalią asmenybės ir visuomenės sąveikos formą nepažeidžiant abiejų interesų.

MOKYKLOS STRUKTŪRA

Bendrasis lavinimas yra pagrindinė permanentinio mokymosi grandis, žmogaus išsimokslinimo ir vėlesnės specializacijos pamatas. Lietuvos TSR numatoma dvylikos metų trijų pakopų vidurinė bendrojo lavinimo mokykla. Trys pakopos atitinka pagrindinius mokyklinio amžiaus tarpsnius: vaikystę, paauglystę ir jaunystę. Mokyklos struktūros formulė: 4+6+2. **Pirmoji pakopa** — ketverių metų pradinė mokykla. **Antroji pakopa** — šešerių metų. Pagrindinė mokykla — dešimties metų (4+6). **Trečioji pakopa** — dvejų metų (vidurinė mokykla).

Bendrojo lavinimo pamatas — ikimokyklinis auklėjimas šeimoje ir darželyje.

Pirmieji kūdikio sielos žadintojai yra tėvai, ypač motina, pirmasis susidūrimas su pasauliu yra šeimos aplinka. Šeimoje susidariusiais pagrindais grindžiamas tolesnis vaiko ugdymas. Kūdikis iš tėvų paveldi biopsichinę struktūrą. Tėvų meilė, troškimas jam suteikti visa, kas geriausia, yra neatskiriama jo egzistencijos sąlyga. Naujasis dvasinis vaiko patyrimas, kurį jam teikia mokykla, irgi turi subjektyvų „namų atspalvį".

Pradinė mokykla turi remtis šeimos ugdymu ir jį plėtoti. Ideologinė, dorovinė ar kitokia vaikų priešprieša tėvams mokykloje negali būti toleruojama, nes žeidžia vaiko dorovę. Bendradarbiavimas su šeima didele dalimi lemia mokyklinio ugdymo sėkmę. Ši pedagoginė nuostata problemiška, kadangi šiuo metu šeima išgyvena dramatišką destrukcijos laikotarpį (respublikoje skiriasi maždaug kas trečia šeima), daug asocialių šeimų, nemaža našlaičių vaikų, kurių tėvai gyvi. Tai kitas argumentas, patvirtinantis, kad auklėjimas šeimoje ir mokykloje negali būti atskirti vienas nuo kito. Neišvengiama konfrontacija su šeima (jos asocialumas) traktuotina kaip skaudi išimtis, reikalaujanti subtilaus pedagoginio sprendimo.

Ikimokyklinio ir mokyklinio ugdymo pakopos visapusiškai derinamos. Didelė dalis pirmųjų klasių mokinių, ypač miestuose (apie 73 proc.), yra darželių auklėtiniai.

Dabartinis darželis nesuteikia tinkamų materialinių ir pedagoginių sąlygų pilnavertei fizinei (ankštos patalpos, prastas maistas, dažnos ligos) ir dvasinei (gausios vienaamžių grupės, individualios globos stoka, autoritarinė pedagogika) vaiko brandai, todėl negalima vienareikšmiškai teigti, kad darželius lanką vaikai yra geriau parengti mokyklai negu jo nelankę. Ateityje kiekviena šeima turi turėti galimybę pasirinkti, kaip rengti vaiką mokyklai: šeimoje ar darželyje, ar mišriu būdu (t. y. leidžiant į specialių grupių muzikos, dailės, choreografijos, fizinio lavinimo, kalbų užsiėmimus).

PIRMOJI PAKOPA — **pradinė mokykla (I—IV klasė)** — yra sistemingo mokymo pradžia.

Darželis nelaikomas parengimo mokyklai etapu, ir jame sistemingas mokymas nevyksta. Neesminiai vaikų pasirengimo mokyklai skirtumai (lankę ir nelankę darželio vaikai) kompensuojami individualizuojant ir diferencijuojant mokymą. Gali būti sudaromos parengiamosios grupės.

Pradinės mokyklos pagrindinės funkcijos yra šios: sudaryti sąlygas įvairiapusiškam vaiko ugdymuisi; saugoti jo sveikatą, lavinti fiziškai; dėti tvirtus dorovės pamatus; padėti atsiskleisti jo gebėjimams ir polinkiams; pažadinti norą ir išmokyti mokytis, suteikti elementarių žinių apie žmogų, savo kraštą, gamtą, visuomenę; suformuoti tvirtus gimtosios kalbos, rašymo, skaitymo, skaičiavimo įgūdžius, gebėjimą reikšti savo mintis nesudėtinga sakytine ir rašytine kalba; sukaupti bendravimo ir bendradarbiavimo patirtį.

Pirmosios pakopos uždavinys — parengti vaiką mokytis atskirų dalykų antrojoje pakopoje. Išugdyti protinio darbo mokėjimai yra analitinio pažinimo brandesniame amžiuje prielaida.

Mokyklą lankyti pradeda **šešerių arba septynerių metų** vaikai. Kada vaikui pradėti lankyti mokyklą, sprendžia **tėvai.** Konsultuojant **mokyklos** medikams ir psichologams, tėvams prašant ir atitinkamai psichologinei medicininei tarnybai rekomendavus, vaikas gali pradėti lankyti mokyklą ir vėliau, atsižvelgiant į jo biopsichinį subrendimą.

Mokymosi pradinėje mokykloje laikas **nelimituojamas.** Gabūs vaikai gali „peršokti" klasę, o mokiniai, kurie dėl vienų ar kitų priežasčių nepakankamai pasirengę tolesniam mokymuisi, gali likti kurso kartoti. Jei po kompensacinio mokymo nepavyksta įveikti atsilikimo, tėvams sutikus, medikų, psichologų, pedagogų komisijos nutarimu vaikas mokomas specialioje mokykloje.

Pirmojoje bendrojo lavinimo pakopoje turi vyrauti individualios vaiko globos ir auginimo principas.

Šeimoje susidarę biopsichiniai pagrindai reikalauja individualios ugdymo diferenciacijos ir integracijos pradinėje mokykloje. Tą turi atlikti aukštos pedagoginės kultūros mokytojas. Vaikas neturi labai skausmingai pajausti nebeturįs patikimo globėjo. Todėl pradinėje mokykloje nuo pirmos iki ketvirtos klasės moko vienas mokytojas. Rekomendacijos ir praktiniai bandymai pradinėje mokykloje dėstyti atskirus dalykus skirtingiems specialistams yra sąlygoti prasto pradinių klasių mokytojų rengimo. Tokia tendencija neatitinka to amžiaus vaiko poreikių ir neturi plisti.

Metodinė pradinės mokyklos sistema grindžiama **sąveikos pedagogika.** Subtilus ir mylintis mokytojas padeda vaikui žengti žingsnį iš šeimos į mokyklą, globodamas ir ugdydamas parengia tolesniam mokymuisi.

Mokymo procesas taip organizuojamas, kad medžiagos apimtis, jos įsisavinimo tempai, metodai negadintų vaikų sveikatos, atitiktų amžiaus tarpsnio ypatumus ir individualios vaiko brandos ritmą. Žaidimo elementai mokyme, integruotas jo pobūdis, sąveikos pedagogika, optimaliai sureguliuotas krūvis turi daryti mokymąsi patrauklų ir neužgesinti vaiko įgimto noro pažinti, judėti, džiaugtis.

Pradinėje mokykloje šalia įprastinės klasių sistemos gali būti ir grupinis mokymas. Grupė gali būti organizuojama iš skirtingo amžiaus vaikų keleriems metams. Tas pats vaikas, atsižvelgiant į jo sugebėjimus, mokymosi rezultatus, dalyko, kuris jam gerai sekasi, gali mokytis su vyresniais už save vaikais, o to, kuris sekasi prasčiau, su jaunesniais. Toks grupinis darbas ypač praktikuotinas mažakomplektėse mokyklose. Gabiems mokiniams leidžiama „peršokti" klasę. Galimos skirtingos lygmens programos, kompensuojamojo mokymo grupės. Diferencijuoti vaikus pagal interesus, išryškinti jų sugebėjimus turi padėti įvairi užklasinė veikla (meninio ir techninio-kūrybinio profilio būreliai).

Pradinėje mokykloje mokinių žinios **balais nevertinamos.** Mokytojams privalu nelyginti vieno vaiko su kitu, neakcentuoti vienų pranašumo prieš kitus. Apie vaikų pažangumą mokytojas kalbasi **tik su tėvais individualiai.** Pradinę mokyklą baigęs mokinys turi būti parengtas mokytis antrojoje pagrindinės mokyklos pakopoje.

ANTROJI PAKOPA — V—X kl. Pirmoji ir antroji pakopa sudaro **pagrindinę mokyklą.** Ji yra bendrojo lavinimo pamatas, būtinas tam, kad žmogus, nepriklausomai nuo jo darbo pobūdžio, įsijungtų į socialistinės visuomenės gyvenimą, pasirinktų profesiją, nuspręstų, kaip ją įgyti. Ši mokykla padeda asmenybės integralumo pagrindą, kuris vėliau yra papildomas bei sustiprinamas.

Pagrindinė mokykla yra **privaloma visiems LTSR piliečiams iki 16 metų.** (Atkreipiame dėmesį į siūlomą naujovę: privalomas ne klasių, o **amžiaus cenzas.**) Jei mokinys iki to laiko nebaigtų pagrindinės mokyklos, jis gali pradėti dirbti gamyboje ir pats nuspręsti, ar užbaigti pagrindinę mokyklą vėliau (neakivaizdiniu būdu, eksternu), ar jos nebaigti.

Pagrindinė antrosios pakopos funkcija suteikti bendrojo lavinimo pagrindus, parengti mokinį taip, kad jis galėtų rinktis tolesnį savo gyvenimo kelią, sugebėtų pasirinkti profesiją ir būdą ją įgyti. Baigusieji pagrindinę mokyklą gali tęsti mokslą vidurinėje bendrojo lavinimo ar profesinėje mokykloje (į technikumus būtų priimami tik vidurinę mokyklą baigę moksleiviai) arba po neilgo profesinio parengimo pradėti dirbti. Ši mokymo pakopa duoda kryptį ir pagrindą visam žmogaus gyvenimui, deda pasaulėžiūros ir pasaulėjautos pamatus. Čia mokinys turėtų suformuoti savo kaip asmens ir tautos nario dorovines nuostatas, pamilti gimtąją kalbą, domėtis tautos praeitimi, suprasti jos dabartį ir nusiteikti atsakingai rinktis gyvenimo kelią, profesiją, kad galėtų aktyviai puoselėti ir gausinti tautos, tuo pačiu visos šalies kultūros vertybes, našiai dirbti. Turi būti formuojamas nusiteikimas mokytis mažne visą gyvenimą, kad galėtų suvokti ir gyventi besikeičiančiame pasaulyje. Šioje pakopoje ryžtingai atsisakoma ankstyvos specializacijos, utilitaraus profesinio rengimo, griežtai laikantis politechnizacijos principo.

Antroji vidurinio bendrojo lavinimo pakopa — **šešerių metų.**

Argumentai už dešimtmetę pagrindinę mokyklą:

— pagrindinę mokyklą mokiniai baigtų 16 metų. Tai svarbi psichofizinės brandos riba ir juridiškai įteisinama pilnametystė, leidžianti rinktis bet kurią profesiją, nes kai kurioms galioja amžiaus cenzas. Tokio amžiaus jaunimas sąmoningiau rinktųsi gyvenimo kelią, tolesnį mokymąsi ar gamybą;

— turėdami didesnę gyvenimo, bendravimo patirtį, labiau pažindami save, mokiniai kritiškiau vertintų savo tinkamumą vienai ar kitai profesijai;

— turėtų daugiau informacijos apie respublikos, šalies ūkio ir kultūros raidos perspektyvas, objektyvius asmens duomenis, reikalingus profesijai, jos perspektyvas, materialinį atlyginimą (orientavimas, konsultavimas, švietimas ir specialus integruotas kursas „Žmogus ir darbas").

Sąmoningo pasirinkimo galimybė sustiprintų apsisprendimo motyvaciją ir atsakomybės jausmą. Tai leidžia prognozuoti ryškų dešimtmetės pagrindinės mokyklos socialinį-ekonominį efektą.

Pedagoginio proceso demokratizavimas, diferenciacijos galimybės, pagaliau amžiaus cenzas padės išvengti šiandieninės mokyklos bėdų.

TREČIOJI PAKOPA — **vidurinė mokykla** (XI—XII kl.)

Pagrindinis jos tikslas: išugdyti žmogų, turintį tvirtus pagrindus pozityviam asmenybės ugdymuisi; gebantį sąmoningai rinktis tolesnį gyvenimo kelią; pasirengusį studijoms aukštojoje mokykloje. Ši pakopa — dvejų metų, kadangi mokiniai ateina po dešimties metų pagrindinės mokyklos, turėdami gerą bendrąjį išsilavinimą, turėję galimybę susiorientuoti ir profesiškai apsispręsti. Dvejų metų vidurinės mokyklos pagrindinis trūkumas — per trumpas laikas klasių kolektyvams susidaryti. Pirmieji metai — adaptacija, o antraisiais jau vyrauja išsiskyrimo nuotaikos.

Trečioje pakopoje mokymas plačiai ir įvairiapusiškai diferencijuojamas, kad atitiktų mokinių interesus, jų profesinius ketinimus ir padėtų atsiskleisti bendriesiems ir specialiesiems mokinių gabumams.

Mokymas pagal interesus, polinkius diferencijuojamas į šakas. Tai mokymo kryptis, sudaranti galimybę giliau įsisavinti mokinį dominančių giminingų mokslo šakų pagrindus, mokėjimus ir įgūdžius, reikalingus pasirinkto dalyko studijoms aukštojoje mokykloje.

XI—XII kl. numatomos šios pagrindinės diferencijuoto mokymo šakos:

— humanitarinė,
— matematikos-fizikos,
— chemijos-gamtos mokslų,
— techninė-ekonominė (prekybos, žemės ūkio).

Per dvejus metus diferencijuoto mokymo šakos pasirinkimas padės tikslingai pasirengti studijoms aukštojoje mokykloje, pasirenkamieji dalykai ir fakultatyvai praplės specializacijos rėmus.

Šakų skaičius respublikoje mobilus, priklausomas tiek nuo mokinių interesų, tiek nuo respublikos ūkio ir kultūros poreikių. Mokinys savo nuožiūra renkasi atitinkamos šakos mokyklą arba klasę (grupę). Pasirinkimas būtinas.

Mokymo turinį šioje pakopoje sudaro privalomieji dalykai — branduolys (A), sustiprinto mokymo dalykai (B), pasirenkamieji (profiliniai ir neprofiliniai) dalykai (C) ir fakultatyvai (D). Neprivalomas tik fakultatyvų pasirinkimas. Mokymo branduoliui šioje pakopoje skiriama žymiai mažiau mokymo laiko. Privalomosios disciplinos šioje pakopoje yra apibendrinančio pobūdžio, dažniausiai integruotos disciplinos, padedančios susidaryti **vientisą, o ne mozaikinį pasaulio vaizdą.** Visoms šakoms privalomų dalykų būtų tik keli.

Šioje pakopoje vyrauja mokymo formų ir būdų įvairovė. Mokiniams suteikiama teisė mokytis pagal individualią programą, rinktis dalykų mokymo formas (neakivaizdinė, vakarinė, mišri), medžiagos įsisavinimo tempus, kai kurių dalykų mokytis eksternu. Mokykla sudaro kompensuojančio mokymo galimybes tiems, kurie dėl objektyvių priežasčių atsilieka iš kurių nors dalykų.

Mokinys turi teisę keisti mokyklą ir pereiti iš vienos šakos į kitą.

Trys mokyklos pakopos gali egzistuoti kaip savarankiški administraciniai vienetai, turėti atskirus pastatus. Kaip rodo kitų šalių patirtis, mokykloje turėtų būti ne daugiau kaip 500—700 mokinių, kur kiekvienas vaikas dar gali jaustis pastebimas ir reikalingas. Būtina kurti tokius architektūrinius statybinius projektus, pagal kuriuos atskiros mokyklos pakopos turėtų erdvės autonomiją.

bendrojo lavinimo mo- … struktūra pakankamai … savarankiška, kad su- … palankias sąlygas moks- … interesams, polinkiams, … jimams išryškėti, jiems … ir realizuoti tolesnio … mo planus. Lanksti ir va- … vidurinės bendrojo la- … mokyklos struktūra su- … sąlygas atsiskleisti moki- … gebėjimams, polinkiams, … planams įgyvendinti.

… pateiktą vidurinės ben- … lavinimo mokyklos struk- … dikaliai turi keistis vaka- … neakivaizdinio mokymo … ir organizavimas. Šios … os gali būti atskirais tre- … pakopos mokyklų skyriais. … klasės mokiniai galėtų … tų profilinių dalykų, … nedėstomi dieniniame …

… rojo lavinimo mokykla … pasirengimas gyveni- … gana ilgas, labai svar- … mogaus gyvenimo tarps- … įtakos jo laimei, asme- … pilietinei brandai. Tiek … os struktūra, tiek peda- … procesas turi užtikrinti … tišką, orų, įdomų ir sau- … kinio gyvenimą mokyk- …

…AGOGINIO …CESO …RTVARKYMAS

… mo turinys — tai tie … usieji kultūros lobiai, … sistemingai ir nuosekliai … mokykla jaunajai kar- … ji gyventų tautos kul- … Ugdymo turinio centras … pagrindinės kategorijos: … ir kultūra. Žmogaus ir … integravimas vyksta pa- … kultūrą, išgyvenant jos … , puoselėjant bei ku- …

… tinė mokykla yra ne … , o mokymo įstaiga. Ug- … turinys tapatinamas su … turiniu, kuris vienpusiš- … entuotas į žinias, mokė- … įgūdžius. Iki šiol, kei- … okymo turinį, buvo ple- … žinių apimtis, dėstomi … lykai, t. y. eita mokymo … vinimo keliu. Turinys … uskaidytas į atskirus mo- … dalykus, tarp kurių ne- … ijo, unifikuotas visos ša- … stu, privalomas visiems … ms, niveliuojąs tiek kul- … iek mokinių skirtybes.

… mo turiniui trūksta tiks- … struktūrinės vienovės: … klektiškas kultūriniu po- … b) neorganizuotas pagal … žinį žmogaus vystymąsi. … urinys nebeužtikrino ug- … poveikio ir pertvarkyti- … esmės. Ugdymo turinio … kymas remiasi žmogaus … ūros integravimo idėja.

… mo turinio pagrindą su- … acionalinė kultūra. Ja re- … einama į kitų šalių, pa- … kultūrą. Tai turi būti in- … visuma. Jame turi at- … ti kultūros vientisumas, … sąsajos tarp praeities, … es ir ateities. Jis turi pa- … usipažinti su pagrindinė- … cionalinės kultūros sriti- … okslu, menu, dorove, ūki- … mo būdais, technika.

… okydamas žmogus turi … pažinti kultūrą. Ji turi … mogaus savastimi, todėl … turinį, be žinių mokėji- … įgūdžių, sudaro **vertybės** … **os būdai.**

… mo turinio vertybinis as- … — viena iš svarbiausių … ūos humanizavimo prielai- … ormacija yra perteikiama … i padaryti ir magnetofo- … Vertybės perimamos tik … vidinio aktyvumo dėka, … niame santykyje su ob- … t. y. išgyvenimo būdu. … ubtilios pedagogikos, hu- … os ugdomojo ir ugdytojo … s reikalaujantis procesas, … nuo gimtosios kultūros … žengia į visos šalies ir … o kultūrą. Kultūros ver- … gali tapti ugdymo vertybe … , jei ji atitinka mokinio … , individualių savybių … suvokimo pajėgumą. … galima ugdyti tik tomis … vertybėmis, kurios ati- … o individualios brandos …

… e iš esmingiausių verty- … rdavimo sąlygų yra ugdy- … inio h u m a n i z a v i m a s. … estai didelį vaidmenį asme- … brandai turi **humanitarinės** … nos. Deramą vietą mo- … turi turėti menas, isto- … adicinė liaudies kultūra. … dalykams turi būti skiria- … kankamai mokymo laiko. … itarinių disciplinų turinys … amas iš esmės, atsisako- … ionalistinių jų mokymo … cijų. Šie mokymo dalykai … igti dvasingumą, aukštą … gerą estetinį skonį.

… nė ir būtina žmogaus … o vystymosi sąlyga yra … kalba. Ji yra svarbiausias … savitumo požymis, tie- … nacionalinės kultūros …

… es iš svarbiausių veiksnių, … ojančių individą į gimtą- … ūrą, yra menas. Mokyk- … aninis auklėjimas užima … vietą visose jos pako- … Taikantis prie amžiaus … , numatomas ir meno … mo ugdymas, ir mokinių … kūrybos stimuliavimas. … padeda formuotis asme- … tiesia tiltą tarp žmonių, … vartus į universalias pa- … kultūros vertybes, per … lumą veda į universalu- … enas — neatskiriama mo- … gyvenimo dalis.

… ybinė mokinių orientacija … esi racionaliai ir laipsniškai suvokiant kultūros praeities, dabarties ir ateities ryšį. *Tam būtina pažintis su savo krašto ir kitų pasaulio tautų* istorija, gamta ir geografija. Būtinos disciplinos, padedančios mokiniui pažinti save ir suvokti kaip bendruomenės narį.

Iš humanizmo pozicijų vertinamas ne tik humanitarinių, bet visų mokymo dalykų turinys.

Gamtos bei tikslieji mokslai — tai ne tik faktų, reiškinių, procesų analizė. Jie atspindi žmonijos ieškojimų ir atradimų procesą, istorinę žmonių ir idėjų dramą, mokslo ir technikos, ekonomikos ir ūkininkavimo poveikį kultūros raidai. Tai priartina mokinį prie globalinių dabarties problemų, prie žmogaus ir gamtos ekologijos idėjų.

Pertvarkyta mokykla turi būti **veiklos mokykla.** Veiklos diapazonas turi būti platus, teikti pažintinės, vertybinės, kūrybinės, praktinės veiklos patirtį.

Veiklos principas realizuojamas visame ugdymo procese. Vaiko veikla — pagrindinis jo ugdymo ir vystymosi veiksnys.

Siekiant įveikti ugdymo turinio kultūrinį eklektiškumą būtinas **dialektinis integravimo ir diferenciavimo ryšys.** Tai mokymo medžiagos atrinkimo ir struktūrinimo pamatas.

Integravimo būdus ir formas lemia mokinių amžiaus ypatumai, todėl jie skiriasi kiekvienoje pakopoje. Pirmojoje pakopoje (I—II klasėje) pateikiamas neskaidomas, apibendrinąs vaiką supančios tikrovės, žmonių santykių, savojo „aš" vaizdas, remiamasi vaiko patirtimi ir ji plečiama. Pagrindinis medžiagos atrankos principas — etnografinis, vedant mokinį nuo artimo prie tolesnio.

Mokymo medžiagos integracijos ašis čia yra **tėviškė ir gimtoji kalba.** Šešerių—septynerių metų vaikas jau įėjęs į tėviškės akiratį, į jos konkrečią erdvę, su gamtine ir istorine aplinka, žmonėmis, daiktais, gyviais, su jų vardais ir buvimu. Jo krūtinė pripildyta gimtos vietos vaizdų ir garsų. Tą prisirišimo prie tėviškės žmonių, gamtos aplinkos jausmą mokykla turi branginti ir puoselėti. Tik jį išgyvenęs žmogus gali tapti piliečiu, tik tuo jausmu besiremdama mokykla gali ugdyti ne klajoklį, o mylintį savo kraštą žmogų, jo šeimininką.

Tėviškės pasaulis vaikui yra stipri diferencijuojanti ir integruojanti jėga. Čia išryškėja veikiančios jėgos abipusiškumas. Vaikas jaučia jos veikimą (įspūdžiai, vaizduotės impulsai) ir su ta jėga jis ima veikti jį supantį pasaulį (pažįsta, tyrinėja, keičia, atspindi, pasakoja apie jį, piešia, imituoja ir t. t.), t. y. diferencijuojasi jo jėgos: vaizduotė, kūrybiškumas, valia, įpročiai.

II pakopoje prieiname prie tikrovės analitinio pažinimo, prie turinio skaidymo į atskirus mokymo dalykus, o III pakopoje vyrauja problemiškumas, pasaulėžiūrinio lygmens apibendrinimai, apimantys žmogų, gamtą, visuomenę.

Struktūrinant ugdymo turinį, visi mokymo dalykai jungiami į kelis blokus. Numatomi šie **dalykų blokai:**

1. Kalbų; 2. Matematikos, informatikos ir skaičiavimo technikos pagrindų; 3. Žmogus ir gamta; 4. Žmogus ir visuomenė; 5. Žmogus, darbas, sveikata.

Bloką sudaro to paties mokslo atskirų šakų ar gretimų mokslų disciplinos. Pavyzdžiui, kalbų bloką sudaro: gimtoji kalba, rusų kalba ir užsienio kalbos. Integravimo ašis — gimtoji kalba. Bloką „Žmogus ir visuomenė" sudarytų: istorija (pilietinė ir kultūros), visuomenės mokslas, psichologija, etika, bendravimo mokymas, teisės ir politologijos pagrindai. Atskirų blokų turinys grindžiamas bendrais metodologiniais ir didaktiniais principais, vengiama kartojimosi. Blokai derinami vienas su kitu, kad mokiniai susidarytų vientisą, o ne mozaikinį pasaulio vaizdą, tvirtus materialistinės pasaulėžiūros pagrindus. Numatant atskirų dalykų mokymo laiką, derinamas koncentrinis ir linijinis mokymas.

Plačiai taikomas integravimo principas leidžia įgyvendinti ilgai deklaruotus, bet taip ir neįgyvendintus tarpdalykinius ryšius. Mokinys iš mokyklos turi išsinešti ne pavienių faktų rinkinį, o vientisą pasaulio vaizdą ir supratimą, kur jis gali savo žinias pritaikyti, kam jos reikalingos žmonėms ir jam pačiam.

UGDYMO TURINIO DIFERENCIAVIMAS. Mokykla gali būti humaniška, atlikti savo ugdomąją funkciją tik tuo atveju, jei ji praktiškai, o ne deklaracijomis remsis įgimtomis vaiko potencijomis, jas plėtos, sudarys galimybes sėkmingai lavintis skirtingų sugebėjimų, interesų ir polinkių mokiniams. Iš prigimties mokinių fizinės ir intelektualinės galimybės yra skirtingos ir mokiniai turi būti mokomi pagal savo pajėgas, todėl ugdymo, ypač mokymo, turinys negali būti visiems vienodas. Jis diferencijuojamas ir pagal galimybes individualizuojamas. Diferenciavimas įgyvendinamas skiriant mokymo turinio privalomąją ir pasirenkamąją dalį.

MOKYMO BRANDUOLĮ sudaro I—XII kl. bendrojo lavinimo turinio minimumas. Tai visuomeniškai reikšmingų pagrindinių žinių, mokėjimų ir įgūdžių, veiklos būdų minimumas, duodantis galimybę toliau mokytis ir tapti savo tautos kultūros dalyviu.

Bendrojo lavinimo branduolys privalomas visiems mokiniams. *Jį nustato Respublikos liaudies švietimo ministerija, orientuodamasi į pasaulinį švietimo lygį.*

Antras privalomosios dalies elementas yra ugdymo turinio **šakos.** Tai diferencijuoto mokymo XI—XII klasėje kryptys, kurias mokiniai renkasi pagal savo polinkius, interesus ir sugebėjimus. Šakų skaičius ir pobūdis nepastovus. Juos, atsižvelgiant į respublikos ūkio ir kultūros poreikius, numato Lietuvos TSR liaudies švietimo ministerija. Šakos mokymo turinys savo ruožtu turi du elementus:

1. Šakai privaloma dalis, kurią nustato LTSR liaudies švietimo ministerija.

2. Šakos profilis, kurį renkasi pati mokykla pagal savo galimybes (pavyzdžiui, humanitarinės šakos viena mokykla gali turėti sustiprintą literatūros, kita — kalbų, trečia — istorijos, dar kitos — dailės ir muzikos mokymą.

Be branduolio (A) ir šakos privalomųjų dalykų (B), mokinys privalo dar pasirinkti tam tikrą skaičių mokymo dalykų. Jie gali būti profiliniai (pvz., humanitarinės šakos: vokiečių kalbos profilio mokinys renkasi dar anglų kalbą), arba neprofiliniai (jis renkasi automobilizmą, stenografiją ar pan.). Respublikos švietimo ministerija nustato minimalų pasirenkamųjų dalykų skaičių, kad mokinys galėtų gauti atestatą. Už papildomai pasirinktus dalykus mokinys surenka daugiau balų.

Fakultatyvai (D). Jų pasirinkimas neprivalomas, mokinys juos renkasi savo nuožiūra.

Tokia struktūra sudaro sąlygas mokiniui pasirinkti mokymo turinį pagal savo individualias savybes, specialiuosius gabumus ir tuo išryškinti asmenybės unikalumą, sudaro adekvataus pasirinkimo galimybę ir saviraiškos prielaidas.

Elementarus mokymo diferenciavimas pagal mokinių interesus pradedamas nuo VII klasės. VII—VIII klasėje mokoma privalomųjų dalykų ir įvedami fakultatyvai. Nuo IX klasės (privalomieji dalykai) sudaro maždaug 75—80 proc. mokymo turinio, likusieji pasirenkamieji dalykai ir vienas — sustiprinto mokymo dalykas. Vėliau privalomoji dalis nuosekliai mažinama.

MOKYMO PROCESO PERTVARKYMAS. Iki šiol mokymas traktuojamas siaurai, tik kaip žinių, mokėjimų ir įgūdžių perteikimo procesas. Tai suprimityvino ir patį mokymo proceso organizavimą. Mokykla nėra vienintelis žinių šaltinis. Ji moko mokytis, įvairiais būdais kaupti žinias ir taikyti įvairiose gyvenimo situacijose. Mokymo procesas — ne ritualas. Metodai, būdai vertingi, jei jie skatina natūralų mokinių norą pažinti, tyrinėti, formuoja vertybinį požiūrį, skatina savarankiškumą ir kūrybiškumą. Mokykla seniai nebėra vienintelis žinių šaltinis. Čia įgyjamos žinios remiasi savarankiškai įvairiais būdais (spauda, televizija, radijas ir kt.) įgytomis žiniomis. Jos permąstomos, interiorizuojamos, tampa mokinio savastimi ir baze naujoms žinioms.

Unikali kiekvieno mokinio įsisavinimo patirtis neleidžia iš anksto tiksliai numatyti ir planuoti jo mokymosi rezultatų. Žinių integracija stimuliuojama keliant problemas, skiriant užduotis, kurias atliekant reikia panaudoti jau turimas žinias, mokėjimus ir įgūdžius.

Šiuo metu mokykloje vyrauja reprodukcinio (pateikiamojo) mokymo kryptis. Mokinys turi įsiminti tam tikrą informacijos kiekį. Mokantis labiausiai apkraunama mokinio atmintis, slopsta mąstymas ir emocijos. Prie tokio mokymo stiliaus geriau prisitaiko tik turintys gerą atmintį mokiniai. Kito psichinio tipo vaikai gana dažnai nesugeba prisitaikyti ir ima atsilikti. Iš esmės šios mokymo krypties negalima paneigti, tačiau vienpusiškai vyraudamas toks mokymas slopina mokinių aktyvumą, nerengia savarankiškam lavinimuisi. Tai prieštarauja veiklos principui. Todėl lygiateisėmis tampa kitos mokymo kryptys: probleminė, veiklinamoji, išgyvenamoji. Sudaromos galimybės kelti ir spręsti problemas, ne tik pažinti, bet ir išgyventi vertybes, susiformuoti individualų santykį su jomis.

Visas mokymas grindžiamas pedagogine mokytojo ir mokinio sąveika. Mokinys nėra pedagoginio poveikio objektas, o lygiateisis pedagoginės sąveikos narys. Kiekvienas mokytojas ir mokinys — nepakartojami. Sąveikos pobūdžio negalima reglamentuoti.

Diktatas, autoritariškumas keičiamas bendradarbiavimu. Tik bendromis pastangomis, pasitikėdami vienas kitu, jie gali artėti prie siekiamo tikslo. Prievarta destrukciškai veikia ir mokinį, ir mokytoją. Baimė slopina mokymosi motyvaciją, kūrybiškumą. Mokinys neturi bijoti suklupti; iš klaidų mokomasi.

Veiklos organizavimo būdus mokytojas pasirenka laisvai. Derinamas individualus ir grupinis, savarankiškas ir mokytojo vadovaujamas, klasės ir namų darbas. Praktikuojamos įvairios mokymo formos: pamoka, seminaras, disputas, ekskursija, tarpmokyklinė paskaita, konsultacija ir kt. Glaudžiai siejamas pamokinis ir nepamokinis darbas. Mokymo technologija priklauso ir nuo mokymo bazės (*skaičiavimo, videotechnikos, kompiuteriai, spaudos dauginimo aparatai ir t. t.*).

Pamokos vyksta ne tik klasėje, pedagoginiu požiūriu tikslinguose kabinetuose, bet ir skaityklose, dirbtuvėse, gamtoje, muziejuje, parodų salėse — visur, kur galima sudaryti sąlygas savarankiškai ir kūrybiškai dirbti.

Pedagoginės sąveikos požiūriu reikia keisti mokinių darbo vertinimo ir kontrolės sistemą. Mokymo procese nėra galimybės kontroliuoti ir apibūdinti visus esminius mokymosi rezultatus. Kontroliuojant ir vertinant tik kai kuriuos rezultatus (pvz., faktų ir dėsningumų įsiminimą) galima nuslopinti (tai dažnai ir atsitinka) mokinio tikrą norą mokytis, o mokytojo — tikrą norą mokyti.

Mokinio asmenybę ugdo toks vertinimas, kuris leidžia mokiniui dabarties rezultatus lyginti su ankstesniais. Tai turi turėti informacinę reikšmę pačiam mokiniui. Per dažnas vertinimas gali tapti kliūtimi. Reikia taikyti įvairią ir paslankią laiko ir formų požiūriu vertinimo sistemą (balai, įskaitos, vertinimas už temos įsisavinimą ir kt.). Kad turėtų galimybę sėkmingai mokytis skirtingų sugebėjimų vaikai, mokymas diferencijuojamas.

Doroviniu požiūriu mokykla neturėtų toleruoti nereikalingo diferenciavimo į gabius ir atsiliekančius. Neryškaus sulėtinto protinio vystymosi vaikas geriau mokysis kartu su visais. Mokymą diferencijuoti įvairių lygių programomis, mokiniams suteikiant defektologo ir psichologo pagalbą. Į specialias mokyklas, klases nukreipiami mokiniai su aiškiais psichiniais defektais.

Kilnius pamokos ugdymo tikslus mokykla galės pasiekti tik tada, jei dirbs aukšto kvalifikacijos, išmintingi, kūrybiški, dvasiškai turtingi ir doroviškai tyri pedagogai.

Mokytojų darbą negalima reglamentuoti iš viršaus. Kokiais kriterijais nesivadovautume, vis tiek šituo ribotume mokytojo misiją.

MOKYTOJŲ RENGIMAS. Mokyklų reforma neįmanoma nereformavus pedagogų rengimo. Ligi šiol dirbantys ir būsimieji mokytojai gaudavo mažai žinių apie savo krašto istoriją ir kultūrą (tame tarpe Lietuvos pedagogikos istoriją). Tą trūkumą reikia skubiai likviduoti papildomais kursais, paskaitomis ir leidiniais. Mokytojų ruošimas turi būti modernizuotas, besiorientuojantis į pasaulinį standartą: geras teorinis parengimas, šiuolaikiška eksperimentinė ir praktikos bazė studentams, dėstytojai ir studentai aprūpinti pagrindine pasaulinės pedagogikos bei psichologijos mokslų informacija. Būsimasis pedagogas turi mokėti bent dvi svetimas kalbas, kad galėtų naudotis aktualia literatūra. Būtina skatinti ir ugdyti kūrybinę, originalią teorinę ir praktinę pedagoginę mintį.

Iš esmės reikia pergalvoti būsimųjų mokytojų atrankos būdus ir kvalifikacijos kėlimo sistemą, kad ji diegtų progresyvias ir įvairias idėjas.

Ugdymo procese dalyvauja visa visuomenė. Visa, kas joje vyksta, pasiekia mokyklą, mokinį. Amorali, nedorovinga visuomenės atmosfera niveliuoja švietimo sistemos dorovinius pagrindus. Visuomenėje egzistuojanti vertybių sistema ir socialinė praktika lemia švietimo sistemos veiklos griežtas ribas. Lavinimo prestižas reiškiasi tiek, kiek visuomenė, visi institutai aiškiai supranta savo poveikį augančiai kartai. Ugdymo tikslų realumas, ryšys su gyvenimu, visuomenės ateities perspektyvos — būtina normalaus mokyklos egzistavimo sąlyga.

Vidurinė bendrojo lavinimo mokykla — tik vienas švietimo sistemos etapų. Kad žmogus galėtų adaptuotis prie greitai besikeičiančios tikrovės, pertvarkoma švietimo sistema grindžiama p e r m a n e n t i n i o m o k y m o s i i d ė j a. Visas gyvenimas turi įtvirtinti išsilavinimo būtinybę ir vertę, tik tada žmogus nusiteiks mokytis mažne visą gyvenimą, o švietimo sistema suteiks tokią galimybę visuose jo gyvenimo etapuose. Kiekvienam norinčiam turi būti sudarytos sąlygos tobulintis, įgyti papildomą išsimokslinimą, persikvalifikuoti.

AUKLĖJIMO PROCESAS. Auklėjimas ir mokymas — tai dvi to paties vieningo proceso — ugdymo — pusės. Mokyklos darbo prasmė yra vaiko individualybės plėtra, o galutinis tikslas — padėti pamatus asmenybės ugdymuisi. Laisvas ir savarankiškas asmuo per savo individualybės plėtrą tampa asmenybe, ugdoma paties subjekto pastangomis, sąmoningai, visą gyvenimą.

Žmogaus pripažinimas aukščiausia vertybe yra viso auklėjamojo darbo mokyklose išeities taškas.

Apie asmenybės brendimą mokykloje galima kalbėti tik tuo atveju, kai ugdomas tvirtus įsitikinimus ir aiškią gyvenimo poziciją turintis žmogus. Todėl viso auklėjamojo proceso šerdimi tampa dorovinis auklėjimas, kurio tikslas — ugdyti dorovines nuostatas, jas suprantant kaip visumą santykių su savimi, kitu žmogumi, visuomene, darbu, gamta, kultūrinėmis vertybėmis. Dorovė yra nacionali savo esme kaip kultūros, kurioje atsispindi visuotinis bendražmogiškų vertybių turinys, dalis.

Visomis dorovinio auklėjimo priemonėmis siekiama *išugdyti Žmogų žmoguje. Ten, kur daugiau žmoniškumo, ten daugiau* ir socializmo. Dorovinio auklėjimo procese plėtojama individo esmė, vadinamos dvasios galios, ugdomas visuomeniškumas, atsakoma į esminius būties klausimus.

Pilnavertės asmenybės ugdymuisi didelę reikšmę turi dorovinio idealo formavimas. Turintis dorovinį idealą mokinys iš auklėjimo objekto tampa auklėjimo subjektu, pats ima save auklėti, save keisti pagal susikurtą idealą.

Dorovinė kultūra atspindi aukščiausią dorovės funkcionavimo lygį, pasireiškiantį vidinio gyvenimo ir santykių su aplinka harmonija, emocijų, valios ir sveiko proto derme. Jos esmę ir turinį nusako žmoniškumas, pasireiškiantis tarpusavio santykiuose kaip pagarba, pagalba, jautrumas, kito asmenybės orumo pripažinimas, tolerancija, nepakantumas viskam, kas nežmoniška.

Dorovinės vertybės įsisavinamos visuomeniškai vertingos veiklos procese, objektyvias vertybes projektuojant į asmeninį veiklos prasmingumą. Visa mokykloje organizuojama veikla turi būti prasminga ir reikšminga konkrečiam mokiniui. Mokykla užtikrina mokinių dalyvavimo įvairioje veikloje s a v a n o r i š k u m ą, r e m i a o r g a n i z a c i j ų į v a i r o v ę, taip pat toleruoja teisę nepriklausyti jokiai organizacijai ar būreliui, būti savo laisvalaikio šeimininku.

Moksleivių savarankiškumui, kūrybingumui bei iniciatyvai plėtotis sąlygas sudaro mokykla, tvarkoma s a v i v a l d o s p a g r i n d a i s.

Pertvarkytoje mokykloje n o r m a t y v i n ė e l g e s i o r e g u l i a c i j a t u r i u ž l e i s t i v i e t ą v e r t y b i n e i. Nuo išorinio elgesio reguliavimo pereinama prie s a v i r e g u l i a c i j o s. Auklėjimas organizuojamas remiantis amžiaus tarpsnių psichologiniais ypatumais ir grindžiamas saviaukla. Mokyklos kaip auklėjimo institucijos funkcija — skatinti moksleivių saviauklą. Saviauklos pagrindas yra savimonė — ne tik kaip savo individualybės suvokimas ir santykis su pačiu savimi, o ir kaip savo vietos socialinių ryšių sistemoje atradimas, santykio su socialinėmis vertybėmis įsisąmoninimas.

Iš esmės peržiūrėtina vaikų kolektyvo reikšmė asmenybės ugdyme. Iki šiol visuotinai deklaruotas kolektyvinio auklėjimo principas buvo suvokiamas paviršutiniškai, tai sąlygojo dviveidės dorovės arba geriausiu atveju neįsisąmoninto konformizmo ugdymą.

Kolektyviškumo ugdymas sietinas su vaiko u n i k a l a u s i n d i v i d u a l u m o atskleidimu, o ne jo slopinimu kolektyvinio standarto vardan. Šis procesas grindžiamas vaiko amžiaus tarpsnių psichologiniais ypatumais, nuosekliai einant nuo bendravimo patirties su kitu žmogumi prie bendravimo grupėje žmonių. Tokia patirtis, grupei tampant kolektyvu, įgauna kolektyviškumo dimensiją.

Auklėjimo procesas grindžiamas pedagoginės sąveikos principu, kuris mokytojo ir mokinio normatyvinius santykius keičia vertybiniais, užtikrina pedagogo ir vaiko tarpusavio supratimą ir pasitikėjimą.

Auklėjimo proceso bendrojo lavinimo mokykloje pertvarkymas iškelia pedagogo kaip asmenybės problemą. Tik aukštos dorovinės, dvasinės kultūros mokytojas, persiėmęs tautos kultūros patyrimu, gali auklėti vaikus.

Auklėjamasis procesas mokykloje grindžiamas nacionalinės kultūros patirtimi. Mokykla ugdo vaiką kaip sąmoningą savo tautos, savo krašto pilietį, tautos kultūros, jos papročių, tradicijų perėmėją ir kūrybingą tęsėją.

DARBINIS UGDYMAS. Vidurinė bendrojo lavinimo mokykla profesijai nerengia. Darbų mokoma specialiai pamokose, užklasinėje veikloje. Darbas mokykloje yra: kūrybinis nacionalinės ir pasaulinės kultūros įsisavinimas ir patirties kaupimo būdas, bendrojo išsilavinimo komponentas, integruojantis bendrojo lavinimo dalykus; tikslinga, sąmoninga, įvairiapusė (tiek intelektinė, tiek fizinė) veikla, pasižyminti asmeniniu bei socialiniu reikšmingumu, išbaigtumu ir naudingu rezultatu.

Darbinis ugdymas grindžiamas: darbinio auklėjimo ir mokymo sistemingumu ir perimamumu, nacionaline darbo kultūra ir tradicijomis.

Vadovaujantis politechninio lavinimo principu, teikiama bendriausių žinių apie gamybos organizavimą, technologiją, darbo jėgos poreikius, rengiama savarankiškai rinktis profesiją. Darbų mokymo turinys ir formos diferencijuojamos pagal mokinių amžių, lytį, interesus. Atsižvelgiama į vietovės socialinio ir ekonominio vystymosi poreikius ir ypatybes. Darbinis mokymas integruojamas su profesiniu orientavimu.

Pradinėse klasėse mokoma elementariausių rankų darbų, konstravimo, modeliavimo, savitarnos, savitvarkos, darbo kultūros, racionaliai mokytis ir lavintis.

Pagrindinėje mokykloje darbų mokymas yra politechninis, orientuotas estetiškai, praktiškai ir profesiškai. Mokiniai įgyja techninių, buities, žemės ūkio darbų pagrindinius įgūdžius ir mokėjimus, veiklos algoritmus. Remiasi tautinėmis darbų tradicijomis, skatinami suprasti ir *pajausti gerai ir gražiai atlikto darbo prasmę.* Mokykla, atsižvelgdama į mokinių, jų tėvų pageidavimus, vietos sąlygas, savarankiškai pasirenka darbų mokymo programas, jas papildo ir keičia.

III pakopoje (XI—XII klasėse) gali būti šios darbų mokymo kryptys: 1) politechninė (tęsiamas techninių, buities, žemės ūkio darbų, liaudies meno verslų ir kt. mokymas); 2) integruota su diferencijuoto mokymo šakų turiniu.

Pamokas papildo darbų fakultatyvai, darbinio profilio būreliai, profesiniai kursai, kita užklasinė veikla. Moksleiviai atlieka darbų praktiką arba įsidarbina individualiai, darbo ir poilsio stovyklose ir pan.

Visuomenei naudingą darbą, atsižvelgiant į moksleivių interesus ir specialių mokyklų, būrelių, klubų ir kitų užmokyklinių įstaigų lankymą, mokyklos galimybes bei socialinės-ekonominės aplinkos poreikius, organizuoja mokyklos pedagogų taryba kartu su mokinių organizacijomis.

MOKSLEIVIŲ PROFESINIS ORIENTAVIMAS. Profesinio orientavimo sistema Respublikoje pertvarkytina iš esmės. Reformuotoje mokykloje mokinių profesinio kryptingumo ugdymas paremtas:

1. Mokinio asmenybės pažinimu ir individualių gebėjimų atskleidimu, įvertinant jo profesiniam apsisprendimui būtiną savianalizės, savirealizacijos reikšmingumą;

2. Mokinio praktinės veiklos patirties kaupimu, darbinės veiklos įgūdžių formavimu bei sudarymu sąlygų išbandyti savo galimybes, juos ugdyti profesinio kitimo požiūriu;

3. Mokinio auklėjimu, vertybinių orientacijų, dorovinių pozicijų formavimu, pareigos tautai, šeimai ugdymu;

4. Mokinių supažindinimu su Respublikos liaudies ūkiu, jo kedrais ir pagrindinėmis profesinėmis kryptimis.

FIZINIS UGDYMAS IR SVEIKATA. Mokyklos humanizavimas negali apsiriboti vien žmogaus dvasine sfera. Dabartinėje mokykloje per mažai rūpinamasi mokinių fiziniu lavinimu ir jų sveikata. Šie reikalai tapo valstybinės reikšmės problema. Mokykla turi būti atidi, rūpestinga ir gailestinga, nes gausėja sergančių vaikų, daug jų tėvų fiziškai ir psichiškai nesveiki iš prigimties, suluošinti amoraliai gyvenančių tėvų. Sveikatą alina užterštas maistas ir oras, per didelis protinis krūvis, judėjimo stoka, netinkamos patalpos. Bet rimta priežastis yra neatitinkantis funkcinių išgalių mokymo turinys, neracionalus darbo dienos ir savaitės krūvis. Visa tai reikalauja naujai pažvelgti į vaiko sveikatą.

Fiziniam lavinimui turi būti grąžinta jo tikroji reikšmė ir paskirtis. Jo tikslas — stiprinti sveikatą, ugdyti kūno grožį, fizinę jėgą, judesių graciją. Šios idėjos šiandien gerokai užmirštos. Vienpusiškas orientavimasis į sportą, aukštus rezultatus, įvairios primygtinai siūlomos kūno kultūros formos pagimdė vienpusišką orientaciją į sportą, paradinius užklasinius ir užmokyklinius renginius, užimtumo procentomaniją, smarkiai pakenkė fizinių pratybų kokybei, pakirto gyvybiškai svarbų kasdieninio mankštinimosi poreikį, dėmesingumą silpniems ir negaluojantiems vaikams.

Fizinis lavinimas, higienos žinių ir įgūdžių formavimas yra svarbi integruoto ugdymo dalis. Sudaromos realios sąlygos augančiam vaikui patenkinti biologinį poreikį judėti, išlaikomas reikiamas protinės ir fizinės veiklos santykis (fizinė veikla turi sudaryti 1/6—1/3 protinės veiklos).

Pamoka yra viena iš fizinio lavinimo formų. Kad stiprėtų mokinių sveikata, jų fizinės išgalės, didėtų darbingumas, būtų grūdinamas organizmas, susiformuotų kasdien mankštintis poreikis, pradinukams numatomos 4—5, o vyresniems mokiniams ne mažiau kaip 3 savaitinės fizinio lavinimo pamokos. Jose nesivaikoma kiekybinių fizinio parengimo rodiklių, jos labiau kreipiamos sveikatos, auklėjamąja linkme, atsisakoma griežtų ir visiems mokiniams vienodų reikalavimų.

Fizinis moksleivių lavinimas organizuojamas atsižvelgiant į mokyklos medikų rekomendacijas. Realizuojama sąveika su kitomis mokymo disciplinomis, sportu, profesiniu ir kariniu rengimu. Iš esmės pertvarkomas turinys, numatomos diferenciavimo kryptys.

Ne pamokų metu mokiniai sportuoja ir mankštinasi pagal savo pomėgius. Fizinis lavinimas diferencijuojamas, humanizuojamas, praktikuojamas individualus ir grupinis darbas, atsižvelgiant į kiekvieno pajėgumą.

MOKYKLOS VALDYMAS IR FINANSAVIMAS. Bendrojo lavinimo mokyklos kardinalų persitvarkymą trukdo visos šalies, taip pat ir Lietuvos TSR sustabarėjusi liaudies švietimo valdymo sistema. Pernelyg didelė valdymo centralizacija, griežta reglamentacija leidžia sąjunginiams *organams diktuoti savo valią, nepalieka vietos savarankiš*kiems alternatyviniams sprendimams Respublikoje, rajone (mieste), mokykloje. Biurokratinis ir voliuntaristinis valdymo pobūdis, administracinių-komandinių metodų prioritetas slopina pedagogų iniciatyvą, jų kūrybinius sumanymus, ignoruoja realias švietimo raidos tendencijas ir moksliškai pagrįstas rekomendacijas.

Pagrindinės Lietuvos TSR liaudies švietimo pertvarkymo kryptys yra d e m o k r a t i z a v i m a s ir d e c e n t r a l i z a v i m a s. Joms įgyvendinti būtinas Respublikos švietimo suverenitetas, savarankiškai parengti švietimo įstatymas ir bendrojo lavinimo koncepcija, tenkinantys suverenios sąjunginės Respublikos poreikius. Lietuvos TSR liaudies švietimo savarankiškumą būtina įteisinti Respublikos Konstitucijoje ir kituose teisiniuose aktuose.

Reorganizuojamas valstybinio valdymo aparatas. Peržiūrimos jo funkcijos. Dalis respublikinių liaudies švietimo valdymo organų funkcijų perduodama rajonų (miestų) liaudies švietimo skyriams, kurie atsisako mokyklų veiklos administravimo ir perdėto reglamentavimo. Tik numačius visų pakopų liaudies švietimo įstaigų funkcijas, ieškomos optimalios valdymo struktūros, suformuojami padaliniai, nustatomos pareigybės.

Visų pakopų liaudies švietimo įstaigose vadovai renkami, valdymo procesas viešas. Svarbesni klausimai sprendžiami kolegialiai su pedagogais, tėvais, mokiniais. Administraciniai-subordinacijos metodai keičiami koordinacija, lygiaverčių partnerių bendravimu. Atsižvelgiant į vietos sąlygas, steigiami visuomeninio valdymo organai. Jų kompentenciją, struktūrą, pavadinimą nustato tos liaudies švietimo įstaigos, kuriose jie kuriami.

Liaudies švietimui Respublikoje vadovauja liaudies švietimo ministerija. Didinamas rajono (miesto) liaudies švietimo skyriaus, mokyklos savarankiškumas ir atsakomybė. Sudaromos sąlygos mokyklos kolektyvui realizuoti savivaldos principą, tapti demokratišku, nuolat besivystančiu socialiniu institutu.

Per pastaruosius dešimtmečius žymiai sumažėjo valstybinio biudžeto išlaidos visų tipų bendrojo lavinimo mokykloms. 1965 m. Respublikoje šiam tikslui (be kapitalinių įdėjimų) buvo skirta 8,9 proc. visų valstybinio biudžeto išlaidų, o 1986 m. — tik 4,3 proc.*

Bendrojo lavinimo mokyklai pertvarkyti reikalingas prioritetinis liaudies švietimo finansavimas. Pagrindinis liaudies švietimo finansavimo šaltinis — biudžetinės lėšos. Biudžetiniai asignavimai žymiai padidintini. Pagal lėšas, skiriamas vienam mokiniui, laipsniškai artėjama prie išsivysčiusių šalių lygio. Liaudies švietimo finansavimas turi sudaryti reikiamas sąlygas bendrojo lavinimo mokykloms sėkmingai realizuoti asmenybės, visuomenės ir valstybės poreikius.

Papildomam bendrojo lavinimo mokyklos finansavimui sudaromas mokyklos fondas. Jis formuotinas iš tokių šaltinių: atskaitymų iš vietinio biudžeto mokyklos plėtojimo programai; vykdomojo komiteto nuožiūra liaudies švietimo skyriuje sukauptų kooperuotų bazinių ir kitų įmonių, susivienijimų, ūkių, kooperatyvų lėšų; visuomeninių organizacijų indėlių; tėvų ir kitų piliečių savanoriškų įnašų; lėšų, gautų už mokyklos suteikiamas apmokamas paslaugas, iš jų už nuomojamas mokyklos patalpas, įrengimus, inventorių ir kt.; lėšų, gautų už pačios mokyklos ūkinę veiklą (jei mokykla tokia veikla užsiima).

Visų pakopų liaudies švietimo įstaigos finansiškai savarankiškos.

Bendrojo lavinimo mokykla savarankiškai sudaro biudžetinių asignavimų sąmatą ir ja disponuoja; mokos fondo ribose nustato reikalingo administracinio-ūkinio personalo skaičių, neprisilaikydama pareigybinių atlygių rėmų; įgyvendina veiksmingesnę pedagogų ir kitų darbuotojų diferencijuoto apmokėjimo tvarką. Pedagogų darbo užmokesčio padidinimas ar sumažinimas visų pirma siejamas su kvalifikacijos kėlimo ir periodiškai vykdomos atestacijos rezultatais; formuoja mokyklos fondą ir jį savarankiškai naudoja.

Buhalterinė apskaita vedama: pačioje mokykloje; kartu su kitomis mokyklomis, įstaigomis, organizacijomis; per centralizuotą rajono (miesto) buhalteriją.

Visų ministerijų ir žinybų ūkinę ir finansinę veiklą, susijusią su liaudies švietimu, koordinuoja Respublikos vyriausybė.

Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto Bendrojo lavinimo mokyklos pertvarkymo laboratorija

*Paskaičiuota: Lietuvos TSR liaudies ūkis 1986 metais: Statistikos metraštis/ LTSR Valstybinis statistikos komitetas. — V., Mintis, 1987, p. 185, 186.

REDAKCIJOS PRIERAŠAS. Koncepcijos rengėjai kviečia mokytojus ir plačiąją visuomenę įsitraukti į diskusiją dėl nacionalinės mokyklos ateities. Pastabas, pasiūlymus, pageidavimus siųsti: 232600, Vilnius, M. Katkaus g. 44, Pedagogikos MTI, Mokyklos pertvarkymo laboratorijai. Pasiūlymų, pastabų laukia ir „Tarybinio mokytojo" redakcija.

PROJEKTAS

LIETUVOS TSR VIDURINĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS KONCEPCIJA

Dabartiniam žmogui globaliniu mastu kelia nerimą gamtos ir kultūros ekologijos problemos. Didėja grėsmė žmogui, žmoniškumui ir Žemei. Žmogus vis labiau pasimeta sudėtingame pasaulyje. Technikos ir informacijos srautas darosi jam nebepavaldus. Žmogus praranda savo dvasinį savarankiškumą bei tikrumą. Švietimo reformų klausimas ypač aktualus. Cia ryškėja dvi pagrindinės tendencijos: stiprinti humaniškumą ir mažinti paties žmogaus ir pasaulio susiskaidymą.

Mūsų šalyje 1984 m. bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų reformos kryptys neatitiko nei bendrųjų pasaulinių kaitos tendencijų, nei pribrendusių TSRS tautų ekonominių bei kultūrinių poreikių. 1985 m. TSKP CK balandžio mėn. plenumas paskelbė revoliucinio persitvarkymo būtinybę, iškeldamas į pirmąjį planą žmogų, demokratiją ir viešumą, — tai humaniškumo kryptis, tai kelias į socializmo atgaivinimą. Persitvarkymo procese dėmesys sutelktas į ekonominę problematiką, kurios sprendimų ieškoma per respublikų bei sričių ekonominį savarankiškumą. Jam įgyvendinti reikia atitinkamos infrastūrinės savimonės bei lygio žmogaus, kuris galėtų pats atsinaujinti ir atnaujinti visuomenę. Žmogaus ugdymas — švietimo sistemos uždavinys. Taigi būtinas visos švietimo sistemos pertvarkymas.

Lietuvių tauta vieningai siekia suverenumo. Sudarytas ekonominio savarankiškumo projektas. Neatsiejamas yra švietimo pertvarkymas, juridiškai įteisintas, optimalus, Respublikos interesus atitinkantis jo savarankiškumas.

Dabartinės mokyklos spragos. Laimėjimų turime nemažai: beveik patenkinamas formalus mokytojų išsilavinimo cenzas, nemažas baigiančiųjų aukštasias mokyklas skaičius, gausėja mokslinių darbuotojų ir t. t., tačiau giluminiai švietimo sistemos procesai ir rezultatai kelia didelį susirūpinimą.

Patį sistemą perdėm centralizuota, dehumanizuota, nedemokratiška. Ji nekuria tvirtų dorovės pagrindų: vyrauja žodiniai ir autoritariniai ugdymo metodai; bestiprmuojančios individualybės niveliuojamos ir standartizuojamos. Auklėjimo pagrindu tapo konformizmas — individo pritaikymas prie iš anksto numatyto tobulos visuomenės modello. Alternatyvinės minties stoka mokymo procese ir siauras dalykinis susiskaldymas neskatina mąstymo, todėl įsigalėjęs intelektinis vangumas ir minties blankumas. Realybės nepaisymas, jos tam tikras išankstinis vertinimas lėmė kultūrinį bei pilietinį abejingumą, stabdantį natūralų mokyklos, visuomenės ir žmogaus atsinaujinimo poreikį, kūrybiškumo alopiniją.

Švietimo sistemai trūksta aiškaus suvokimo, kokia yra jos padėtis bei valdymo ir koks jis turi būti konkrečioje, t. y. tautinėje kultūroje. Tas lemia jo darbo kryptis ir pobūdį. Patį mokyklą nėra vientisa kultūros požiūriu, santykis su gimtąja kultūra daugiau atsitiktinis, mažai sąmoningas; nacionalinės kultūros sritimi klaidingai laikomi tik lituanistiniai dalykai, o visi kiti jai nepriskiriami. Nekuriamas savosios kultūros visumos vaizdas, o jaunoji karta nesusipažįsta su jos vyksmu ir vertybių įvairove; mažai tepadedama formuotis jaunimo nacionalinei savimonei. Menkas kultūros kaip sudėtingo, audaraičio tam tikrą struktūrą veiksnio paisymas pedagoginiame procese neigiamai atsiliepė jaunosios kartos ugdymui ir jo rezultatams.

Standien išryškėjo kai kurie mūsų kultūros raidos sutrikimai: išblėsęs istoriškumas, fasadiškumas, standartiškumas, empirizmas, vartotojiškumo atspėjimas, kultūrinis izoliuotumas, besireiškiantis visapusiška kultūros ėmyba, o ne partnerišku bendravimu ir kt. Dalis atsakomybės tenka ir mokyklai — švietimo sistemoje turi iš esmės keistis požiūris į kultūros ir žmogaus sąveiką pedagoginių, kultūrinių ir pilietinių užvilgių. Istorijoje tą reikšminga klausimą sprendė kultūrinės pedagogikos kryptis, kurios atstovų turi ir Lietuvos pedagogikos istorija. Jos įnašu bei patirtimi galima iš dalies pasinaudoti. Standien nemaža teorinių minčių šia linkme teikia pedagogikai, kad ir netiesioginiai, lietuvių tarybinių filosofų bei kultūrologų veikalai (B. Genzelis, B. Kuzmickas, J. Minkevičius, R. Ozolas, K. Stoškus, A. Sliogeris, V. Žemaitis ir kt.).

Švietimo sistemos pagrindai. Švietimas — neatsiejama kurios nors konkrečios kultūros dalis. Ji sąlygoja kultūra, kurioje jis veikia, tačiau ir pati švietimo sistema yra vienas iš kultūrą kuriančių veiksnių. Tai sąveikaujantys sandai. Švietimo sistemos pamatas yra konkreti, t. y. kuri nors tautinė kultūra. Čia būtinas griežtas realizmas. Mokykla dirba dabartyje, bet jos rezultatai nukreipti ir į ateitį. Mokyklos darbas turi būti grindžiamas išsamia kultūros (dvasinės ir materialinės) padėties analize, jos procesų ir raidos prognozėmis. Tik tada bus pakankama tikimybė, jog dirbama tikslingai tos kultūros, kaip savaiminės vertybės, naudai.

Antrasis švietimo sistemos komponentas — ir subjektas, ir objektas — yra žmogus. Klekviena žmogus yra savaiminė, autonominė vertybė, turinti savo pareigas socialistinei valstybei, tautai, sau pačiam. Žmogus negali būti vaigelis kimo nors rankose. Jis yra subjektas, laisvanoriškai, be prievartos pasirenkantis savo vietą visuomenėje — tai jo teisė.

Žmogus bręsta per kultūrą. Ji yra jo gyvenimo būdas. Žmogus yra jos tęsėjas ir kūrėjas, tačiau gali būti ir jos griovėjas. Tik gilus vertybinis, iš esmės įsigyštas dorovės santykis su kultūra gali apsaugoti nuo antrojo atvejo.

Kultūra tarsi antrojī žmogaus prigimtis. Ji veikią žmogų nuo pat gimimo dienos trim pagrindiniais aižvigiais: a) tai **postūmis**, dvasinės skalautys vystymuisi, o tai turinys ir formavimosi pavidalas gaunamai dvasinei ir empirinei patirčiai priimti ir įsisavinti, c) tai augančio ir suaugusio žmogaus **raiška**, jo veiklos laukas. Kaip prigimties nepaisymas skaudžiai atsiliepia psichofizinei žmogaus brandai, taip kultūros kaip struktūros nepaisymas neigiamai atsiliepia asmeniui, atskiro individo ir paties tauto dvasinei brandai. **Šį individo ir jo gimtosios kultūros sąveika ir sudaro nacionalinės mokyklos pagrindą.**

Klekviena **gimtoji kultūra yra žmogui jo dvasinio tęstinumo laidas.** Tai žmogaus pastovumo, pusiausvyros ir drauge saugumo pojūčio garantas, būtinas normaliai biopsichinei žmogaus raidai.

Tuo būdu ugdomas ir **asmens tapatumo su gimtąja kultūra pojūtis,** nes jos palikimas įauginamas į vienalytį naujo laiko kultūros kontekstą. Klekvienam tautos narys turi būti ugdomas **veiklus bei atsparus gaunamos informacijos integravimo** (jungimo į visumą) **bei įsisavinimo mechanizmas,** kuris padeda tą tapatumą su tauta pajusti ir kartu teikia galimybę asmens pasaulėvaizdžio vientisumui sustiprinti.

Žmogus yra kultūros produktas, tačiau ir kultūrą kuriantysis veiksnys, per kultūrą save išreiškiantis subjektas. Juo tautinės kultūros individualumas ir kartu dvasinis turtingumas aukštesnis, juo palankesnės gali būti sudarytos sąlygos tautos nariui — individui pilnutinai prasiskleisti. Žmogaus ir kultūra mąstomi kaip dvi integruotos visybės, turinčios savaiminę vertę, viena nuo kitos priklausomos. Abiejų savimonės gilumas ir visapusiškumas rodo jų išsivystymo lygmenį. **Klekvienos tautos švietimo sistemai istorikai skiria padėti žmogų ir tautą integruotis, jų savimonei gilėti ir taip kurti prielaidas pažangai ir tobulėjimui. Tai kartu ir pagrindas išsaugoti jų egzistenciją.**

Švietimo sistemos nacionalumas ir internacionalumas. Mokykla, kuri nori atlikti savo paskirtį, tegali būti (nacionalinė) tautinė: visi dalykai dėstomi gimtąja kalba ir pagrįsti tautine kultūra, susieti su jos problematika, ugdantys šiltą jausminį santykį su tos kultūros vertybėmis ir tikrą sielvartą dėl esamų jos trūkumų. Tai analizei neturi vesti į tautinį uždarumą ir izoliuotumą, juo labiau į neigiamą santykį su kitomis kultūromis ir jų atstovais. Priešingai, orientavimasis į visuotines vertybes, į partneriška bendravimą su įvairiomis kultūromis ir jų atstovais, pagrįstai gilinant nacionalinį orumą bei savigarbą, teikia tam nacionalumui vertybės statusą.

Kultūros procesas, užduaras savo formose bei turinyje, išsigimsta. **Kultūros izoliuotumas grėsmingas sustabarėjimu, sustingimu.** Tas neigiamai atsiliepia pačiai kultūrai ir jos dalyviams. **Tautinė mokykla yra atvira kitoms kultūroms.** Ugdymo proceso **pirmajame etape** keliami uždaviniai: a) padėti tvirtus gimtosios kultūros pamatus, b) sudaryti atsparų ir kartu lanksčų tautinių vertybių vidinį įsisavinimo lauką, c) suformuoti bendriausią savosios kultūros visumos nuovoką. **Antrajame ugdymo etape,** tinkamu brandos momentu vis daugiau įjungiama informacijos apie kitas kultūras, jų pasaulio suvokimo būdus, jų kitoniškumą ir panašumą. Šitoks **internacionalinis ugdymas** veda ne į pasyvų informacijos priėmimą, o į aktyvų lyginimą, savosios kultūros apmąstymą — kultūrinę savimonę, — kad būtų pažadintas ryžtas savo namus gerinti, gražinti, toliau kurti, pratęsiant tą, ką esi radęs.

Nacionalinės švietimo sistemos uždavinys yra pribrandinti bent didelę savo ugdytinių dalį, ligi tokio asmens savimonės laipsnio, kad jis sugebėtų reikšti tautos kultūros savimonę, apmąstyti savo kultūros padėtį ir jos vystymosi kelius, derinti su kitų tautų interesais, įnešti savo nepakartojamų vertybių indėlį į bendrą žmonijos aruodą.

Klekviena **tautinė bendrija** Respublikoje naudojasi teise turėti savo nacionalinę mokyklą, pagrįstą savo etnosu, jo kultūriniams tradicijoms. Siekiant ugdyti gilias humaniškas, pagarbius santykius tarp Respublikoje gyvenančių tautų žmonių, visų nacionalinių mokyklų pedagoginė kryptis pagrįsta bendrażmogiškos dorovės ir demokratijos principais. Atsisakoma dėtato tendencijų ir vienos kurios tautos išskirtinumo akcentavimo.

Darna tarp žmonių ir tautų gali būti ugdoma tik gerai pažįstant vieniems kitus. Todėl sudarant kurios nors tautinės bendrijos mokyklos modelį, numatomi būdai supažindinti mokinius ne formaliai su Respublikos pagrindinės tautos kalba, istorija, kultūra.

Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos uždaviniai. Pagrindinis bendrojo lavinimo mokyklos uždavinys — atsigręžti į žmogų kaip į absoliučią vertybę:

1. **Puoselėti jo fizinę ir psichinę prigimtį, sudaryti sąlygas atskleisti jo individualybei, pažadinti siekimą per saviaukią ir savikūrą tapti asmenybe;**

2. **Padėti tvirtus žmogaus dorovės pagrindus;** puoselėti sąžiningumą, savigarbą ir orumą, kūrybiškumą, nukreiptą į tiesą, gėrį, grožį, skatinti gailestingumą, geros valios veiklą, siekiančią laisvės, taikos, darnos ir šviesos.

3. **Ugdant žmogaus intelektą, emocijas, valią, brandinti jo nuostatą, kad jis yra gimtosios kultūros kūrėjas, atskingas už jos raidą;**

4. **Ugdyti žmogaus pilietiškumą,** t. y. savo kaip asmens pareigų bei teisių visuomenėje bei valstybėje samprata ir **nuostatą įsijungti į konstruktyvų savo krašto kultūrinę, visuomeninę bei politinę veiklą, vadovaujantis aukščiausiais žmogiškumo kriterijais.**

Šių uždavinių siekiant: nuosekliai jungti intelektą, emocijų ir valios sritis; dėmesį telkti į teikiamų įrinių **struktūringumą, integralumą (visybiškumą) ir kartu gyvenimiškumą** (t. y. visada turimas prieš akis realus vaikas ir realī. t. y. gimtoji jo kultūra); sutelkti augančiam žmogui pagrindus, kad jis sivoktų asmenybės formavimosi procesuose, turėtų bendriausią gimtosios kultūros, vertybių visumos ir jos pagrindinių raidos krypčių vaizdą, kad jam būtų susiformavusios nuostatos pagal realias savo išgales įsijungti į konstruktyvų darbą, ugdyti kiekviename individe savo gebėjimo veikti kurioje nors kultūros ar gamybos srityje nuovoką: žadinti pasitryrimą šaliniī reikiamos kompetencijos trūkumus, t. y. nuolatos mokytis ir tobulėti.

Pertvarkomos bendrojo lavinimo mokyklos uždaviniai diktuoja šiuos pagrindinius persitvarkymo krypties principus, kuriais turi būti grindiamas pertvarkymo darbas: 1, mokyklos mokymo — auklėjimo turinio bei metodų paslankumas, 2, diferencijavimo — integravimo dialektiškas taikymas, 3, humanizavimas ir demokratizavimas.

Pedagoginės sistemos pastovumas ir paslankumas. Švietimo visuotinumas ir vieningumas kelia švietimo dirbtinumo ir sustabarėjimo pavojų. Visuotinis ir vieningas švietimas neturėtų apsiberžti mechanėmis, bedvasėmis formomis, jis turi būti gyvas, dinamiškas ir paslankus.

Švietimo **organizacijos** paslankumas pirmiausia reiškiasi nuolatiniu formų atsinaujinimu pagal laiko dvasią, naujus pedagogikos bei psichologijos laimėjimus ir socialinius bei kultūrinius poreikius. Tai liečia ir naudotinų metodų įvairovę.

Mokymo ir auklėjimo turinys sudaromas taip, kad be didelių reformų jis galėtų kisti. Programų struktūra parenkama tokia, kad ją karto jose numatomas ne tik reikalavimų minimumas bei maksimumas, bet ir tam tikra laisva erdvė mokytojo ir mokinio iniciatyvai.

Atskiros mokyklos ar kurio nors rajono švietimo vadovybė gali spręsti, kas be tiksliųna papildyti ar pakeisti programose, neliečiant branduolio. Tai gali būti susiję su specifiškais tos vietovės ekonominiais bei kultūriniais poreikiais.

Itin svarbu ugdyti patles mokslelvio nuostatą lankščiai ir kūrybiškai mąstyti ir veikti. Jis turi būti viduje pasiruošęs, kad gyvenimas sparčiai keičiasi. Tačiau žmogui ir tautai, jei jie eis konformizmo keliu, skubės paskui kiekvieną naujovę, gresia savęs praradimas. Iš bendrojo lavinimo mokyklos jaunuolis turi išsinešti gilią suformuotą nuovoką, kas žmogaus ir tautoje esminga, pastovu, kas ir kiek gali keistis. Paslankumą nuo konformizmo skiria dorovinial kriterijai.

Labai svarbu yra ugdyti gebėjimą stebėti ir analizuoti vykstančius kitimus, t. y. procesų esmę ir kryptį, savarankiškai pasipildyti reikiamų žinių, įgūdžių, sutelkti valią. Mokyklos pareiga — padėti tvirtus tos nuostatos pagrindus, o tolimesnį darbą turi pasiimti aukštesnioji vidurinės mokyklos pakopa ir profesinės mokyklos bei technikumai. Vadinasi, įdiegti poreikį **permanentiškai mokytis, gebėti stebėti kultūros procesus bei kryptis ir turėti suformuotą nuostatą eiti ne konformizmo, o tiesos ir pažangos keliu.**

Diferencijavimo integravimo principas. Naujoji sistema paremiama tuo, kad ji dvie jų komponentų sąveika grindžia visą švietimo veiklą. Todėl pedagoginiame procese žymiai plačiau ir giliau nei ligi šiol taikytina lankstus diferencijavimo integravimo principas.

Ugdyme svarbu gebėti integruoti savaiminga vaiko brendima su socialiniais bei kultūriniais poveikiais. Asmenybės formavimosi lygmenyje sudarytį sąlygas bei situacijas, kad galėtų vykti vidinė žmogaus skalada, ryškėti individualybė, ir kartu būtų žadinamas jau aukštesnio lygio integravimosi poreikis tampant asmenybe.

Kultūros aspektu šiuo principu grindžiamas didaktinis procesas: mokymo turinio struktūra (dalykų nomenklatūra, dalykų blokai, integrajuomosios sąys, apibendrinamieji kursai); metodų įvairovė, vedanti vaiką pirmame ugdymo etape per sinkretiškumą, globalškumą, tollau per analitinį požiūrį, pagaliau vėl per sintezę prie žmogaus ir kultūros savimonės.

Kiti du principai keliami persitvarkančiai mokyklai — tai viso švietimo **humanizavimas** ir **demokratizavimas.**

Humanizavimas. Humanizavimas suprantamas — visų pirma kaip žmoniškumo principas, tai — etinė nuostata klekvienoje teorinėje ar praktinėje situacijoje. Tai klekvieno veiksmo ar reiškinio žmogiškasis matas. Persitvarkymas šį principą kelia kaip vieną iš švietimo sistemos pagrindų. Mūsų koncepcijoje jis laikomas pačiu svarbiausiuoju. Žmogus visų pirma turi išaugti žmogumi, o paskui eina visos kitos jo savybės ir privalumai.

Visa švietimo sistema nuo pat apačios ligi pat viršaus — vertikaliai, kaip lygiai per visus švietimo bei ugdymo tipus bei instituciias — horizontaliai — turi būti persunkta humanizmo dvasia.

Vaikas, augantis žmogus, nėra tik auklėjimo ir mokymo objektas, jis visą laiką yra ir subjektas, kuris gyvena ir elgiasi pagal savo prigimtį. Jam turi būti sudarytą natūrali, sveika, šviesi aplinka, kurioje nebūtų pažeidžiama jo biologinė bei psichologinė prigimtis.

Šeima yra lemiamas žmogaus asmenybės formavimo veiksnys. Tai viena iš svarbiausių žmogaus ugdymo sąlygų. Turi būti atstatytas šeimos statusas ir pagarba jai. Niekas neturi teisės griauti vaiko pagarbos tėvams, kokių jie bebūtų įsitikinimų. Šeimoje turi būti padėti vaiko sveikatos, dorovinial bei kultūriniai pamatai. Tai jos tiesioginės pareigos. Attinkamai tautos švietimo sistemoje turi būti numatytas būsimų motinų ir tėvų rengimas toms pareigoms atlikti. Pagrindinę dalį sudarytų humanizuotas visas bendrasis lavinimas. Šalia to turėtų būti ir laudies universitetų, spaudos, „Motinos ir vaiko" instituto ir kitų sistemingas, pergalvotas jaunų tėvų švietimas, kuris teiktų tėvams higienos, medicinos, psichologijos, etikos, pedagogikos, gimtosios kultūros, ypač estetinės srities, žinių, kad tėvai galėtų reikiamai atlikti savo pareigas. Per visą mokymosi laiką turėtų būti palaikomi šilti, partneriški, pagarbūs santykiai tarp šeimos ir visų laipsnių švietimo institucijų. Iš pagrindinės bendrojo lavinimo mokyklos mokinys turėtų išsinešti apytikrai susiformavusią šeimos, kaip tautos fizinio ir dvasinio gyvenimo tęsėjos, sampratą ir atitinkamai išugdytą atsakomybės šeimai jausmą.

Humanizavimo prašosi ligi šiol vyraujantis švietimo institucijose, ypač mokyklose, formalus požiūris į vaiko psichofizinį vystymąsi. Nuolatinis vaiko **fizinės ir psichinės perkrovimas neigiamai veikia visą vaiko raidą, atsiliepia jo sveikatai.** Realus vaiko individualybės pažinimas, jo fizinių bei psichinių jėgų vertinimas, santykio, metodų diferencijavimas turi būti naujojoje mokyklojo nepaleidžiama taisyklė. Kad ji būtų realī, reikia kurti ir realias sąlygas: akcentuoti vaiko sveikatos tausojimo svarbą, **mažinti klasėje vaikų skaičių, atitinkamai pertvarkyti programas, jas sudaryti diferencijuotas, rasti būdų mokykloje individualiam darbui su mokiniu.**

Humanizavimas — **tai ir mokyklos klimato pertvarkymas.** Mokykla turi būti antrieji vaiko namai, kuriuose jis jaustųsi saugus, globojamas, turįs savo pastovią buvimo vietą, o ne varinėjamas iš patalpos į patalpą. Reikia grąžinti vaikams klasės, kuriose jie kaip šeimininkai galėtų puoštų, prižiūrėtų, galėtų jose būti, o ne svečiuotis. Kabinetai reikalingi tik jei jie labai gerai įrengti ir tik kai kuriems mokymo disciplinoms.

Humanizavimui priklauso ir siekimas **mažinti mokinių skaičių mokyklose,** kad nebūtų neišvengiamo susvetimėjimo ir tarp mokinių, ir tarp mokytojų bei mokinių.

Reikia **atsisakyti „pakeleivių"** ugdymo. Siandieninėi vaikų namai bei internatai išleidžia daugiausia „pakeleivius", vadinasi, nepilnavertius žmones, kuriems sunku pritapti prie visuomenės, pasijusti šeimininkais.

Mokyklos posūkis nuo akcento žinioms į emocijų bei valios lygiagretų ugdymą — dar vienas jos humanizavimo aspektas. **Visuminis asmenybės suvokimas šalia integruoto kultūros vaizdo, kuri siekią duoti mokykla, atveria daug auklėjimo galimybių ir maža ligi šiol liestų žmogaus gyvenimo sričių.** Reikia visą ugdymo procesą veiklinti, kad intelektas, emocijos, valia lavėtų ir tvirtėtų per paties augančio žmogaus veiklą, orientuotą į kuo labiausiai išvadinti, įprasminti. **Intelektinė veikla dėl savo prigimties jau pati yra dvasinė veikla, tačiau jos dehumanizavimas vyksta slopinant jos kūrybinį pobūdį, neteikiant mąstymui erdvės, kitonikšmo, lenkiant vaiką į stereotipų — klišių štampavimą.** Naujoji mokyklos linkmė turėtų eiti priešingu keliu.

Humanizavimo principas gilini turi persunkti visą darbinį ugdymą. Bendrojo lavinimo pagrindinė mokykla todėl ir atsisako profesinio parengimo, kad vaiko darbinė veikla, ligi jis subręsta, turi būti maksimaliai kūrybiška, įdvasinta, ugdanti asmenybę. Profesinis orientavimas šituo amžiaus laikotarpiu, sudarydamas dali mokymo bei darbinio auklėjimo, nukreiptas į savęs pažinimą, savęs vertinimą konkrečios kultūros kontekste. Bet kuris prievartos šešėlis čia neleistinas.

Antrojį darbinio ugdymo pakopa — tai diferencijuotos vidurinės mokyklos paskutinės dvi klasės ir **visas profesinių mokyklų tinklas. Pastarųjų humanizavimas visais lygiais** turi būti rengiamas kartu su bendrojo lavinimo mokyklos reformos projektu.

Svarbi humanizavimo priemonė — humanitarinės srities dalykų stiprinimas. Jis gali būti atliekamas vaiandų skaičiaus didinimu, mažinant tikslluotus moksius. Sis kelias gali būti pasirinktas tik tada, kai humanitarinių dalykų, kurie būtini, kad humanistinė ugdymo kryptis būtų gyva, reikėtų **etikos kurso** dviejitais mokslo metais per visus mokyklų tipus, **psichologijos ir kultūros istorijos su kultūros teorijos pradmenimis.**

Demokratizavimas. Demokratizavimas yra būtina persitvarkymo ir socializmo kūrimo sąlyga ir norma. Tai humanizavimo principo sudėtinė dalis. Humaniškumas ir demokratiškumas — pagrindiniai demokratinės socialistinės švietimo sistemos bruožai.

Mokyklų sistema yra vieninga, atvira visiems piliečiams be jokių socialinių, tautinių, pasaulėžiūrinių ar religinių skirtumų. Šiuo metu taikoma priverstinė atranka į vidurinės mokyklos vyresniąsias klases turi būti panaikinta, paliekant mokslelviui laisvai apsispręsti, kur mokytis.

Konkursinių egzaminų taikymas atrenkant į aukštąsias perspektyvoje taip pat turi būti panaikintas, leidiant būdų, kaip atspėktvoje taip pat turi būti panaikintas, leidiant būdų, kaip atskleisti mokinių polinkius, nes egzaminai tos funkcijos gerai neatlieka. Ataranka galėtų būti geresnė, pakėlus egzaminų ir kursinių darbų reikalavimus aukštojoje mokykloje po 1 ar II kurso.

Visi mokyklos laipsniai turėtų būti prieinami visiems, o diplomai gaunami tik pasiekus atitinkamą išsimokslinimo ir kultūringumo lygį.

Demokratizuojant švietimo sistemą, būtina sudaryti kiekvienam įmanomai vienodą mokymosi startą. **Seimos kultūros lygis neturėtų lemti vaiko išsimokslinimo galimybių.** Turi būti sudaromos silpiginamosios klasės, pradinėse klasėse atitaisantiems iš blogesnių kultūrinių sąlygų vaikams. Darbas organizuojamas jau darželiuose, o ypač pradinėje mokykloje. Jis neturi nutrūkti per visą bazinę mokyklą, kad nebūtų prarastas nė vienas gabus žmogus, nepaleista nė viena besiformuojanti asmenybė.

Ypatingas dėmesys kreipiamas į gabiųjų vaikų ugdymą. Tam tikslui ieškoma įvairių būdų: mokymo procese darbas su vaiku diferencijuojamas, individualizuojamas, išnaudojamos visos situacijos, kurios padėtų žadinti ir stimuliuoti gabaus vaiko intuiciją, iniciatyvą, kryptingą veiklą. Kartu rūpestingai puoselėjami ir tvirtinami dorovinial pagrindai, šalinami besusidarą pavojai būsimo talento brandai (egocentrizmas, nesveikas ambicingumas ir t. t.).

Laisvė ir laisvoje visuomenėje — tai idealas, o realybėje apribojimus lemia daugybė veiksnių. Tačiau atsisakoma nuo visiško asmens pajungimo valstybės interesams, nuo valstybinių institucijų prievartos ir diktato.

Mokyklos padėtis visuomenėje turi iš esmės keistis: ji neturi būti laikoma ir pati laustis valstybės vykdytoja, kuris **„duodamas" instrukcijas bei įsakymus. Mokykla turi turėti tam tikrą autonomiškumą valdyme,** mokyme ir santykiuose su visuomene. Tai turi būti aptarta mokyklų nuostatuose. Turi plėstis mokyklos kaip savarankiško kultūros židinio vaidmuo, nedikuojant jam veikimo formų, o leidiant joms natūraliai susiklostyti pagal situaciją, mokytojų bei mokinių inicialyvą bei visuomeninius poreikius. Santykiuose su aplinkos gyvenimu turi kuo plačiausiai atsiskleisti mokinių ir mokytojų asmenybės.

Norint atverti mokyklos duris demokratijai, turi keistis jos vidaus atmosfera, mokytojo—mokinio, mokytojo—administracijos ir mokinio—mokinio santykiai. Reikia vengti antagonistinių tarpasmeninių santykių (lenktyniavimas, konkurencija ir kt.), keliūnos **globos, pagarbos, tolerantiško kito asmenio ir minčiai nuostatos, skatinamas pluralizmas, vengiama unifikavimo ir šablono.** Kartu **ugdytinas gebėjimas suteikti individualią iniciatyvą bendrai visuomeninei uždučiai bei veiklai.**

Pagrindinis demokratijos bruožas optimali sąveika tarp asmenybės ir visuomenės.

MOKYKLOS STRUKTŪRA

Bendrasis lavinimas yra pagrindinė permanentinio mokymosi grandis. Žmogaus išsimokslinimo ir vėlesnės specializacijos pamatas.

Lietuvos TSR numatoma dvylikos metų trijų pakopų vidurinė bendrojo lavinimo mokykla. Trys pakopos atitinka pagrindinius mokslinio amžiaus tarpsnius: vaikystę, paaugliystę ir jaunystę. Atsižvelgiant į juos, ugdymas skirstomas trim koncentrais. Mokyklos struktūros formulė: 4+6+2. **Pirmoji pakopa** — keturių metų pradinė mokykla. **Antroji pakopa** — šešerių metų pagrindinė mokykla — dešimties metų (4+6). **Trečioji pakopa** — dvejų metų (vidurinė mokykla).

Trys mokyklos pakopos gali egzistuoti kaip savarankiški administraciniai vienetai, turėti atskirus pastatus, ypač pradinės klasės.

Kadangi rodo kitų šalių ir mūsų pačių patirtis, mokykloje gali būti ne daugiau 500—700 mokinių, kur klekvienas vaikas dar gali jaustis pastebimas ir reikalingas. Būtina kurti tokius architektūrinius statybinius projektus, pagal kuriuos atskiros mokyklos pakopos turėtų erdvės autonomiją.

Pirmoji ir antroji pakopa suduro **pagrindinę mokyklą.** Ji yra bendrojo lavinimo pamatas, būtinas tam, kad žmogus, nepriklausomai nuo jo darbo pobūdžio, įsijungtų į socialistinės visuomenės gyvenimą, pasirinktų profesiją, nuspręstų, kaip ją įgyti — mokykla padeda asmenybės integralumo pagrindą, kuris vėliau yra papildomas bei stiprinamas.

Pagrindinė mokykla yra **privaloma visiems LTSR piliečiams iki 16 metų** (atkreipiame dėmesį į siūlomą naujovę: privalomas ne klasių, o **amžiaus** cenzas). Sulaukę 16 metų, mokiniai turi teisę, jei nori, mokytis toje pačioje mokykloje toliau, arba pasirinkti kitą mokyklos tipą ar mokymosi būdą.

Argumentai už dešimtmetę pagrindinę mokyklą:

— pagrindinę mokyklą mokiniai baigtų 16 metų. Tai svarbi psichofizinės brandos riba ir jurldiškai įteisinama priimametystė, leidžianti rinktis bet kurią profesiją, nes kai kurioms galioja amžiaus cenzas. Tokio amžiaus jaunimas sąmoningai rinktųsi gyvenimo kelią: tolesnį mokymąsi ar gamybą;

— turėtų daugiau informacijos apie Respublikos šalies

(Nukelta į 4 psl.)

LIETUVOS TSR VIDURINĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS KONCEPCIJA

(Atkelta iš 3 psl.)

pažindanti save, mokiniai kritiškiau vertintų savo tinkamumą vienai ar kitai profesijai;

— turėtų daugiau informacijos apie Respublikos, šalies ūkio ir kultūros raidos perspektyvas, objektyvius asmens duomenis, reikalingus profesijai, jos perspektyvas, materialinį atlyginimą (orientavimas, konsultavimas, švietimas ir specialus integruotas kursas „Žmogus ir darbas").

Sąmoningo pasirinkimo galimybė sustiprintų apsisprendimo motyvaciją ir atsakomybės jausmą. Tai leidžia prognozuoti ryškų dešimtmetės pagrindinės mokyklos socialinį-ekonominį efektą.

Į 10-ies metų visų Lietuvos piliečių privalomą visapusišką bendrąjį lavinimą verčia orientuotis visa kultūros raidos prognozė: ateities Europos (ir pasaulio) bendrijoje išlikti savarankiškos galės: a) aukštą materialinės ir dvasinės kultūros laipsnį pasiekusios tautos; b) gebančios pasiekiamą ir tikslingai atsilepti į sparčiai kintančią civilizacijos reiškinių kaitą, o tam būtini **visų piliečių** tvirti bendrojo lavinimo pagrindai.

Pedagoginio proceso demokratizavimas, diferenciacijos galimybės, pagaliau amžiaus cenzas padės išvengti šiandieninės mokyklos bėdų.

Bendrojo lavinimo pamatas — ikimokyklinis auklėjimas šeimoje ir darželyje.

Pirmieji kūdikio sielos žadintojai yra tėvai, ypač motina, pirmasis susidūrimas su pasauliu yra šeimos aplinka. Šeimoje susidariusiais pagrindais grindžiamas tolesnis vaiko ugdymas. Kūdikis iš tėvų paveldi biopsichinę struktūrą. Tėvų meilė, trošk̃imas jam suteikti visa, kas geriausia, yra neatskiriama jo egzistencijos sąlyga. Naujasis vaiko dvasinis patyrimas, kurį jam teikia mokykla, irgi turi turėti subjektyvų „namų atspalvį".

Pradinė mokykla turi remtis šeimos ugdymu ir jį plėtoti. Ideologinė, dorovinė ar kitokia vaikų priešpriešа tėvams mokykloje negali būti toleruojama, nes žeidžia vaiko dorovę. Bendradarbiavimas su šeima didele dalimi lemia mokyklinio ugdymo sėkmę. Ši pedagoginė nuostata problematiška, kadangi šiuo metu šeima išgyvena dramatišką destrukcijos laikotarpį (Respublikoje skiriasi maždaug kas trečia šeima), daug asocialių šeimų, nemaža našlaičių vaikų, kurių tėvai gyvi. Tai kitas argumentas, patvirtinantis, kad auklėjimas šeimoje ir mokykloje negali būti atskirti vienas nuo kito. Neišvengiama konfrontacija su šeima (jos asocialumas) traktuotina kaip skaudi išimtis, reikalaujanti subtilaus pedagoginio sprendimo.

Dabartinis darželis nesuteikia tinkamų materialinių ir pedagoginių sąlygų pilnavertei fizinei (ankšto patalpos, prastas maistas, dažnos ligos) ir dvasinei (gausios vienaamžių grupės, individualios globos stoka, sutortirtinė pedagogika) vaiko brandai, todėl negalima vienareikšmiškai teigti, kad darželius lanką vaikai yra geriau parengti mokyklai negu jo nelankę.

Ateityje kiekviena šeima turi turėti galimybę pasirinkti, kaip rengti vaiką mokyklai: šeimoje ar darželyje ar mišriu būdu (t. y. leidžiant į specialių grupių: muzikos, dailės, choreografijos, fizinio lavinimo, kalbų užsiėmimus).

Pirmoji pakopa — pradinė mokykla (I—IV klasė) yra sistemingo mokymo pradžia.

Darželis nelaikomas parengimo mokyklai etapu, ir jame sistemingas mokymas nevyksta. Neesminiai vaikų pasirengimo mokyklai skirtumai lankę ar nelankę darželį vaikai) išlyginami individualizuojant ir diferencijuojant mokymą. Gali būti sudaromos parengiamosios grupės.

Pradinės mokyklos pagrindiniai uždaviniai yra šie: sudaryti sąlygas įvairiapusiškam vaiko ugdymui; saugoti jo sveikatą, lavinti fiziškai; padėti atsiskleisti jo gebėjimams ir polinkiams; pažadinti norą ir išmokyti mokytis, suteikti elementarių žinių apie žmogų, savo kraštą, gamtą; visuomenę; suformuoti tvirtus gimtosios kalbos, rašymo, skaitymo, skaičiavimo įgūdžius, gebėjimą reikšti savo mintis nesudėtinga sakytine ir rašytine kalba; sukaupti bendravimo ir bendradarbiavimo patirtį.

Pirmoji pakopa turėtų — parengti vaiką mokytis atskirų dalykų antroje pakopoje. Išugdyti protinjo darbo mokėjimai yra analitinio pažinimo brandesniame amžiuje prielaida.

Mokyklą lankyti pradeda **šešerių arba septynerių metų** vaikai. Kada vaikui pradėti lankyti mokyklą, **sprendžia tėvai.** Konsultuojant medikams ir psichologams, tėvams prašant ir atitinkamai psichologinei-medicininei tarnybai rekomendavus, vaikas gali pradėti lankyti mokyklą ir vėliau, neatsižvelgiant į jo biopsichinį subrendimą.

Mokymosi pradinėje mokykloje laikas **nelimituojamas.** Gabūs vaikai gali „peršokti" klasę, o mokiniai, kurie dėl vienų ar kitų priežasčių nepakankamai pasirengę tolesniam mokymuisi, gali likti kurso kartoti. Jei po kompensacinio mokymo nepavyksta įveikti atsilikimo, tėvams sutikus, medikų, psichologų, pedagogų komisijos nutarimu vaikas mokomas specialioje mokykloje.

Pirmoje bendrojo lavinimo pakopoje turi vyrauti individualios vaiko globos ir auginimo principas.

Šeimoje susidarę biopsichiniai pagrindai reikalauja individualios ugdymo diferenciacijos pradinėje mokykloje. Tai turi atlikti aukštos pedagoginės kultūros mokytojas. Vaikas neturi labai skausmingai pajausti nebeturįs patikimo globėjo. Todėl pradinėje mokykloje nuo pirmos iki ketvirtos klasės moko vienas **mokytojas.** Rekomendacijos ir praktiniai bandymai pradinėje mokykloje dėstyti atskirus dalykus skirtingiems specialistams yra sąlygoti prasto pradinių klasių mokytojų rengimo. Tokia tendencija neatitinka to amžiaus vaiko poreikių ir netur pilsti.

Metodinė pradinės mokyklos sistema grindžiama **saveikos pedagogika.** Subtilus ir mylintis mokytojas padeda vaikui žengti žingsnį iš šeimos į mokyklą, globodamas ir ugdydamas parengia tolesniam mokymuisi.

Mokymo procesas taip organizuojamas, kad mokymo medžiagos apimtis, jos įsisavinimo tempai, metodai nekenktų vaikų sveikatai, atitiktų amžiaus tarpanio ypatumus ir individualios vaiko brandos ritmą. Žaidimo elementai mokyme, integruotas jo pobūdis, saveikos pedagogika, optimaliai sureguliuotas krūvis turi dargi mokymąsi patraukliu ir neužgesinti vaiko įgimto noro pažinti, judėti, džiaugtis.

Pradinėje mokykloje šalia įprastinės klasių sistemos gali būti ir **grupinis mokymas.** Grupė gali būti organizuojama iš skirtingo amžiaus vaikų kelerlems metams. Tai pats vaikas, atsitveigiant į jo sugebėjimus, daiyko, kuris jam gerai sekasi, mokymosi rezultatus, gali mokytis su vyresniais už save vaikais, o tas, kuriam sekasi prasčiau, — su jaunesniais. Toks grupinis darbas ypač praktikuotinas mažakomplektėse mokyklose. Galimos skirtingo lygmens programos, kompensuojamojo mokymo grupės. Diferencijuoti vaikus pagal interesus, išryškinti jų sugebėjimus turi padėti įvairi užklasinė veikla (meninio ir techninio-kūrybinio profilio būreliai).

Pradinėje mokykloje, bent I—II klasėje, mokinių žinios **balais nevertinamos.** Mokytojams privalu nelyginti vieno vaiko su kitu, neakcentuoti vieny pranašumo prieš kitus. Apie vaikų pažangumą mokytojas kalbasi **tik su tėvais individualiai.** Pradinę mokyklą baigęs mokinys turi būti parengtas mokytis antrojoje pagrindinės mokyklos pakopoje.

Antroji pakopa — V—X kl.

Pagrindinis antrosios pakopos uždavinys — suteikti bendrojo lavinimo pagrindus, parengti mokinį taip, kad jis galėtų rinktis tolesnį savo gyvenimo kelią, sugebėtų pasirinkti būsimos veiklos kryptį. Baigusieji pagrindinę mokyklą gali tęsti mokslą vidurinėje bendrojo lavinimo ar profesinėje mokykloje (į technikumus būtų pritimami tik vidurinę mokyklą baigę moksleiviai) arba po neilgo profesinio parengimo pradėti dirbti. Si mokymo pakopa duoda kryptį ir pagrindą visam žmogaus gyvenimui, deda pasaulėžiūros ir pasaulėjautos pamatus. Čia mokinys turėtų suformuoti savo kaip asmens ir tautos nario dorovines nuostatas, pamiliti gimtąją kalbą, domėtis tautos praeitimi, suprasti jos dabartį ir nusiteikti atsakingai rinktis gyvenimo kelią, profesiją, kad galėtų aktyviai puoselėti ir gausinti tautos, tuo pačiu visos šalies kultūros vertybes, našiai dirbti. Turi būti formuojamas nusiteikimas mokytis mažne visą gyvenimą, kad galėtų suvokti ir gyventi besikeičiančiame pasaulyje. Šioje pakopoje ryžtingai atsisakoma ankstyvos specializacijos, utilitaraus profesinio rengimo, griežtai laikantis politechnizacijos principo.

Trečioji pakopa — vidurinė mokykla (XI—XII kl.)

Pagrindinis jos tikslas: išugdyti žmogų, turintį tvirtus pagrindus pozityviam asmenybės ugdymui, gebantį sąmoningai rinktis tolesnį gyvenimo kelią; pasirengusį studijoms aukštojoje mokykloje. Si pakopa — dvejų metų, kadangi mokiniai ateina po dešimties metų pagrindinės mokyklos, turėdami gerą bendrąjį išsilavinimą, turėję galimybę susiorientuoti ir profesiškai apsispręsti.

Trečioje pakopoje mokymas plačiau ir įvairiapusiškai diferencijuojamas, kad atitiktų mokinių interesus, jų profesinius ketinimus ir padėtų atsiskleisti bendriesiems ir specialiesiems mokinių gabumams.

Mokymas pagal interesus, polinkius diferencijuojamas į **šakas.** Šaka — tai mokymo kryptis, sudaranti galimybę gilinti įsisavinti mokinį dominančių giminingų mokslų pagrindus, mokėjimus ir įgūdžius, reikalingus pasirinkto dalyko studijoms aukštojoje mokykloje.

XI—XII kl. numatomos šios pagrindinės **diferencijuoto mokymo šakos:**

— humanitarinė,
— matematikos-fizikos,
— chemijos-gamtos mokslų,
— techninė-ekonominė (prekybos, žemės ūkio).

Per dvejus metus diferencijuoto mokymo šakos pasirinkimas padės tikslingai pasirengti tolesnėms studijoms.

Sąkų skaičius Respublikoje mobilus, priklausomas tiek nuo mokinių interesų, tiek nuo Respublikos ūkio ir kultūros poreikių. Sakos mokymo turinys savo ruožtu turi du elementus:

1. Šakai privaloma dalis, kurią nustato LTSR liaudies švietimo organai.

2. Sakos profilius, kurį renkasi pati mokykla pagal savo galimybes (pavyzdžiui, humanitarinės šakos viena mokykla gali turėti sustiprintą literatūros, kita — kalbų, trečia — istorijos, dar kitos — dailės ir muzikos mokymą).

Mokinys savo nuožiūra renkasi atitinkamos šakos mokyklą arba klasę (grupę). Pasirinkimas būtinas.

Mokymo turinį šioje pakopoje sudaro privalomieji dalykai — branduolys (A), sustiprinto mokymo dalykai (B), pasirenkamieji (profiliniai ir neprofiliniai) dalykai (C) ir fakultatyvai (D). Neprivalomas tik fakultatyvus pasirinkimas. Mokymo branduolyje šioje pakopoje skiriama žymiai mažiau mokymo laiko. Privalomosios disciplinos šioje pakopoje yra apibendrinančio pobūdžio, dažniausiai integruotos disciplinos, padedančios susidaryti **vientisą,** o ne **mozaikinį pasaulio vaizdą.** Visoms šakoms privalomų dalykų būtų tik keli.

Šioje pakopoje vyrauja mokymo formų ir būdų įvairovė. Mokiniams suteiktama teisė mokytis pagal individualią programą, rinktis dalykų mokymo formas (neakivaizdinė, vakarinė, mišri), medžiagos įsisavinimo tempus, kai kurių dalykų mokytis eksternu. Mokykla sudaro kompensuojančio mokymo galimybes tiems, kurie dėl objektyvių priežasčių atsilieka iš kurių nors dalykų.

Mokinys turi teisę keisti mokyklą ir pereiti iš vienos šakos į kitą.

Tokia bendrojo lavinimo mokyklos struktūra pakankamai lanksti ir savaranki̇ka, kad sudarytų palankias sąlygas moksleivių interesams, polinkiams, augsbėjimams ryškėti, jiems ugdytis ir realizuoti tolesnio gyvenimo planus.

Demokratinėje švietimo sistemoje sudaromos sąlygos visiems tęsti mokslą ar įgyti papildomų žinių. Vakarinėms, neakivaizdinėms ir kt. bendrojo lavinimo mokykloms privalomas tas pats mokymo turinys ir tokie pat, be joki̇ų nuolaidų reikalavimai ateėtatui gauti, kaip ir paprastose bendrojo lavinimo mokyklose. XI—XII klasėse pagal mokinių poreikius galėtų būti ir kitokių profilinių dalykų. Siekiant padėti individualiam mokymuisi, visos mokymo įstaigos privalo sudaryti sąlygas įgyti atestacijas **eksternu.** Minėtų mokyklų organizavimas turės būti patikslintas nuolatinio (permanentinio) mokymo koncepcijoje.

Bendrojo lavinimo mokykloje žmogus ne tik mokosi, bet ir rengiasi gyvenimui. Tai — gana ilgas, labai svarbus žmogaus gyvenimo tarpsnis, turįs įtakos jo laimei, asmeninei ir visuomeninei brandai. Tiek mokyklos struktūra, tiek pedagoginis procesas turi užtikrinti demokratišką orų, įdomų ir saugų mokinio gyvenimą mokykloje.

PEDAGOGINIO PROCESO PERTVARKYMAS

Ugdymo turinys — tai tie svarbiausieji kultūros lobiai, kuriuos sistemingai ir nuoseklia perteikia mokykla jaunajai kartai, kad ji gyventų tautos kultūroje. Ugdymo turinio centras yra dvi pagrindinės kategorijos: **žmogus ir kultūra,** žmogaus ir kultūros integravimasis vyksta pažįstant kultūrą, išgyvenant jos vertybes, puoselėjant bei kuriant jas.

Dabartinė mokykla yra ne ugdymo, o mokymo įstaiga. Ugdymo turinys tapatinamas su mokymo turiniu, kuris vienpusiškai orientuotas į žinias, mokėjimus ir įgūdžius. Iki šiol keičiant mokymo turinį, buvo plečiamas žinių apimtis, dėstomi naujі dalykai, t. y. eita mokymo ekstensyvinimo keliu. Turinys buvo suskaldytas į atskirus mokymo dalykus, tarp kurių nelikо ryšio, unifikuotas visos šalies mastu, privalomas visiems mokiniams, niveliuojas tiek kultūrą, tiek mokinių skirtybes.

Ugdymo turiniui trūksta tikslingos struktūrinės vienovės: a) jis ekletiškas kultūrinių požiūriu; b) neorganizuotas pagal psichofizinį žmogaus vystymąsi. Toks turinys nebeužtikrina ugdomojo poveikio ir pertvarkytinas iš esmės. Ugdymo turinio pertvarkymas remiasi žmogaus ir kultūros integravimo idėja.

Ugdymo turinio pagrindą sudaro **nacionalinė kultūra. Ja remiantis, einama į kitų šalių, pasaulio kultūrą.** Tai turi būti sulydyta visuma. Joje turi atsispindėti kultūros vientisumas, ryškios sąsajos tarp praeities, dabarties ir ateities. Jis turi supažindinti su pagrindinėmis nacionalinės kultūros sritimis: mokslu, menu, dorove, ūkininkavimo būdais, technika.

Besimokydamas žmogus turi ne tik pažinti kultūrą. Ji turi tapti žmogaus savastimi, todėl ugdymo turinį, be žinių, mokėjimų ir įgūdžių, sudaro **vertybinės nuostatos ir veiklos būdai.**

Ugdymo turinio vertybinis aspektas — viena iš svarbiausių mokyklos humanizavimo prielaidų. Informaciją perteikti galima ir mechaniškai (tai gali padaryti magnetofonas), o vertybės perimamos tik mokinio vidinio aktyvumo dėka, vertybiniame santykyje su objektu, t. y. išgyvinimo būdu.

Tai subtilios pedagogikos, humaniškos ugdomojo ir ugdytojo saveikos reikalaujantis procesas, kuriame nuo gimtosios kultūros žmogus žengia į visos šalies ir pasaulio kultūrą. Kultūros vertybė gali tapti ugdymo vertybe tik tada, jei ji atitinka mokinio amžiaus, individualių savybių sąlygotą suvokimo pajėgumą. Individą galima ugdyti tik tomis kultūros vertybėmis, kurios atitinka jo paties sambrandos lygį.

Viena iš esminginusių vertybių perdavimo sąlygų yra ugdymo turinio **humanizavimas.** Nepaprastai didelį vaidmenį asmenybės brandai turi **humanitarinės disciplinos.** Deramą vietą menybės brandai turi **humanitarinės disciplinos.** Deramą vietą mokykloje turi turėti menas, istorija, tradicinė liaudies kultūra. Siems dalykams turi būti skiriama pakankamai mokymo laiko. Humanitarinių disciplinų turinys atnaujinamas iš esmės, atsisakoma racionalistinių jų mokymo tendencijų. Sie mokymo dalykai turi teigti dvasingumą, aukštą dorovę, gerą estetinį skonį.

Pirminė ir būtina žmogaus dvasinio vystymosi sąlyga yra **gimtoji kalba.** Ji yra svarbiausias kultūros savitumo požymis, tiesioginė nacionalinės kultūros reiškėja.

Visiems iš svarbiausių veiksnių, integruojančių individą į gimtąją kultūrą, yra **menas.** Mokykloje meninis auklėjimas užima svarbią vietą visose jos pakopose. Taikantis prie amžiaus ypatumų, numatomas ir meno suvokimo ugdymas, ir mokinių meninės kūrybos stimuliavimas. Menas padeda formuotis asmenybei, tiesia tiltą tarp žmonių, atveria vartus į universalias pasaulio kultūros vertybes, per nacionalumą veda į universalumą. Menas — neatskiriama mokyklos gyvenimo dalis.

Tinkamai bendrauti su kitomis kultūromis ir jų atstovais galime tik mokėdami **svetimų kalbų.** Todėl būtina sustiprinti jų mokymą, be to, kai kuriose mokyklose įvesti antrąsias kalbas.

Verty̆binė mokinių orientacija formuojasi racionaliai ir laipsniškai suvokiant kultūros praeities, dabarties ir ateities ryšį. Tam būtina pažintis su savo krašto ir kitų pasaulio tautų istorija, gamta, geografija. Būtinos disciplinos, padedančios mokiniui pažinti save ir suvokti kaip bendruomenės narį (etika, psichologija, kultūros teorija ir istorija ir pan.).

Iš humanizmo pozicijų vertinamas ne tik humanitarinių, bet visų mokymo dalykų turinys.

Gamtos bei tikslieji mokslai — tai ne tik faktų, reiškinių, procesų analizė. Jie atspindį žmonijos laimėjimų ir atradimų procesą, istorinę žmonių ir idėjų dramą, mokslo ir technikos, ekonomikos ir ūkininkavimo poveikį kultūros raidai. Tai pritartina mokinį prie globalinių dabarties žmogaus ir gamtos ekologijos problemų.

Pertvarkyta mokykla turi būti **veiklos mokykla.** Veiklos diapazonas turi būti platus, teikti pažintinės, vertybinės, kūrybinės, praktinės patirties.

Veiklos principas realizuojamas visame ugdymo procese. Vaiko veikla — pagrindinis jo ugdymo ir vystymosi veiksnys.

Siekiant įveikti ugdymo turinio kultūrinį eklektiškumą, būtinas **lankstus integravimo ir diferencijavimo ryšys.** Tai mokymo medžiagos atrinkimo ir struktūrinimo pamatas.

Integravimo būdus ir formas lemia mokinių amžiaus ypatumai, todėl jie skiriasi kiekvienoje pakopoje, sudarančioje atskirą koncentrą.

Pradinei mokyklai būdingi specifiniai integravimo būdai ir formos. I—II klasėje, remiantis vaiko visuminiu jį supančio pasaulio suvokimu, pateikiamas neskaidomas, aplbendrintas vaiką supančios tikrovės, žmonių santykių, savojo „aš" vaizdas, remiamasi vaiko patirtimi, jį plečiama. Egzistuojanti dabyklinė sistema pasaulio vaizdą mokiniui pateikia suskaldytą atskiromis dalimis, kurių 6—10 metų vaikas nepajėgia susieti. Vienas iš integravimo būdų — **kompleksinis mokymas.** Šioje sistemoje mokymas vyksta ne atskiromis valandomis, skirtomis kuriam nors dalykui, o temomis, potemėmis. Temos namis integruoja gali užtrukti mokytojo nuožiūra ir turi apimti visas vaiko veiklos sritis: žaidimą, stebėjimą, kalbėjimą, skaitymą, rašymą, skaičiavimą, piešimą, dainavimą ir t. t.

Pagrindinis medžiagos atrankos principas — **etnokultūrinis.** Integracijos ašys — **tėvikė ir gimtoji kalba.**

Ugdomas pradedamas nuo artimiausių vaiko aplinkos daiktų, reiškinių, santykių pažinimo, kartu plečiant ir gilinant vaiko emocinę patirtį, jo dorovines nuostatas bei vertybių suvokimą (temos: „Mama ir tėvelis", „Seneliai", „Mano kiemas", „Mano klasė", „Mūsų laiptinė", „Mano kelias į mokyklą", „Duonai" ir kt.).

Šešerių–aštuonerių metų vaikas, jau įėjęs į tėviškės akiratį, į jos konkrečią erdvę, su gimtine ir istorine aplinka, žmonėmis, daiktais, gyviais, su jų vardais ir buvimu. Jo krūtinė pripildyta gimtos vietos vaizdų ir garsų. Tą pristirtinimo prie tėviškės žmonių, gamtos aplinkos jausmą mokykla turi trangnti ir puoselėti. Tik jį išgyvenęs žmogus gali tapti pilnaičiu, tik tuo jausmu besiremdama mokykla gali ugdyti ne klajoklį, o mylintį savo kraštą žmogų, jo šeiminiką.

Prastas daugelio vaikų gimtosios kalbos mokėjimas ir skurdi, o dažnai ir ydinga kalbinė aplinka šiandien iškelia dar vieną reikalavimą — mokymą remti antrąją integravimo ašimi — gimtąją kalba. Todėl galima kalbėti ne apie vienasį integravimo principą, o apie dviasį, kuriame pagrindinės ašys viena su kita persipina, sudarydamos audeklą viso mokymo pagrindui.

Tačiau mokymo turinio integravimas negali būti dirbtinis ir visuotinai privalomas. Iš bendro mokymo komplekso gali būti iškiriamos atskiros pamokos mokyti rašyti, skaityti, skaičiuoti ir t. t.

Komplekstnio mokymo sistema reikalauja labai aukštos kvalifikacijos, kūrybiško mokytojo. Mokytojas, jaučiantis, kad jis nepajėgs dirbti pagal šią sistemą, dirba paprasta dalykine sistema, tačiau jis turėtų stengtis integruoti dalykus. Galimas ir kompromisinis variantas — dalinis kompleksiškumas, kai į kompleksą sujungiami tik kai kurie dalykai.

III—IV klasėse numatomi atskiri mokymo dalykai arba jų blokai (lietuvių k., matematika, kraštotyra ir kt.), tačiau jie mokymo procese tarpusavyje persipina, vienas kitą papildo. Kai kurie dalykai gali būti kompiekse, pavyzdžiui, dailė ir darbai, skaitymas ir kraštotyra.

II pakopoje pereinama prie tikrovės analitinio pažinimo, prie mokymo turinio skaidymo į atskirus mokymo dalykus, o pertvirtus pagrindus pakopoje vyrauja problemiškumas, pasaulėžiūrinio lygmens apibendrinimai, apimantys žmogų, gamtą, visuomenę, įvedami sintetinantys kursai.

Integruojant ugdymo turinį II ir III pakopoje, visi mokymo dalykai grupuojami keliais blokais. Jie galėtų būti šie: 1. kalbos (arba: a) gimtoji kalba ir literatūra, b) kitos kalbos), 2. žmogus ir menas, 3. žmogus ir visuomenė, 4. žmogus ir gamta, 5. sveikatą ir fizinis ugdymas, 6. matematika, 7. žmogus ir darbas.

Bloką sudaro to patles mokslo atskirų šakų ar gretimų mokslų disciplinos. Pavyzdžiui, bloką „Žmogus ir visuomenė" sudarytų: istorija (pilietinė ir kultūros), visuomenės mokslas, pilietiškumo, etika, bendravimo mokymas, teisės ir politologijos pagrindai.

Kiekvieno bloko mokymo turinys integruojamas, ryškinant tą bloką sudarančių mokslo šaku metodologinius principus, struktūras, jų panašumą ar skirtingumą. Tai padėtų giliau suvokti giminingų mokslo dalykų skirtumus bei esmę, ugdytų mokslinio galvojimo prad̃menis. Tai viena integravimo ašis.

Kitos dvi integravimo ašys eitų per visus dalykus, nepaisėsdamos jų struktūros: 1. etinio santykio su pačiu savimi bei pasaulių ir 2. gimtosios kultūros raidos ir jos poreikių visuminis suvokimas.

Blokai derinamų vienas su kitu, kad mokiniai susidarytų vientisą, o ne pabirą pasaulio vaizdą ir tvirtus mokslinės pasaulėžiūros pagrindus. Numatant atskirų dalykų mokymo laiką, derinamas koncentrinis ir linijinis mokymas.

Plačiai taikomas integravimo principas leidžia įgyvendinti ligai deklaruotus, bet taip ir nelgyvendintus tarpdalykinius ryšius. Mokinys iš mokyklos turi išsinešti ne pavienių faktų rinkinį, o vientisą pasaulio vaizdą ir supratimą, kur jis gali savo žinias pritaikyti, kam jos reikalingos žmonėms ir jam pačiam.

Ugdymo turinio diferencijavimas. Mokykla gali būti humaniška, atlikti savo ugdomuosius uždavinius tik tuo atveju, jei ji praktiškai, o ne deklaratyviai remsis įgimtomis vaiko galiomis, jas plėtos, sudarys galimybes sėkmingai lavintis skirtingų sugebėjimų, interesų ir polinkių mokiniams. Iš programties mokinių fizinės ir intelektualinės galimybės yra skirtingos, ir mokiniai turi būti mokomi pagal savo pajėgas, todėl ugdymo, ypač mokymo, turinys negali būti visiems vienodas. Jis diferencijuojamas ir pagal galimybes individualizuojamas. Diferencijavimas įgyvendinamas, skiriant mokymo turinio privalomąją ir pasirenkamąją dalį.

Mokymo branduolį sudaro I—XII kl. bendrojo lavinimo turinio minimumas. Tai visuomeniškai reikšmingų pagrindinių žinių, mokėjimų ir įgūdžių, veiklos būdų minimumas, duodantis galimybę toliau mokytis ir tapti savo tautos kultūros dalyviu.

Bendrojo lavinimo branduolys privalomas visiems mokiniams. Jį nustato ir tvirtina Respublikos liaudies švietimo organai, orientuodamiesi į pasaulinį švietimo lygį.

Antras privalomosios dalies elementas yra ugdymo turinio **šakos.** Tai diferencijuoto mokymo XI—XII klasėse kryptys, kurias mokiniai renkasi pagal savo polinkius, interesus ir sugebėjimus.

Be branduolio (A) ir šakos privalomųjų dalykų (B), mokinys privalo dar pasirinkti tam tikrą skaičių mokymo dalykų. Jie gali būti profiliniai (pvz., humanitarinės šakos vokiečiu kalbos profilio mokinys renkasi dar kitą kalbą) arba neprofiliniai (jis renkasi automobilizmą, stenografiją ar pan.). Respublikos švietimo organai nustato minimalų pasirenkamųjų dalykų skaičių, kad mokinys galėtų gauti atestatą. Už papildomai pasirinktus dalykus mokinys galėtų turėti pirmenybę stodamas į aukštąją mokyklą.

Fakultatyvai (D). Jų pasirinkimas neprivalomas, mokinys juos renkasi savo nuožiūra.

Tokia mokymo turinio struktūra sudaro sąlygas mokiniui pasirinkti mokymo turinį pagal savo individualias savybes, specialiuosius gabumus ir tuo išryškinti asmenybės unikalumą, sudaro tinkamo pasirinkimo galimybę ir savirašikos prielaidas.

Elementarus mokymo diferencijavimas pagal mokinių interesus pradedamas nuo VII klasės. VII—VIII klasėje mokoma privalomųjų dalykų ir įvedami fakultatyvai. Nuo IX klasės privalomieji dalykai sudaro maždaug 74—80%, mokymo turinio, likusieji — pasirenkamieji dalykai ir vienas — sustiprinto mokymo dalykas. Veliau privalomoji dalis nuoseklia mažinama.

(Bus daugiau)

Redaktorius G. VAINAUSKAS